

Araştırma Makalesi/Research Article

Hakkâri Nasturileri: İsyân ve Göç (1915-1936)

Yunus Pustu*

(ORCID: 0000-0003-4409-2325)

Makale Gönderim Tarihi

27.04.2023

Makale Kabul Tarihi

07.06.2023

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Pustu, Y., "Hakkâri Nasturileri: İsyân ve Göç (1915-1936)", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8/2 (Eylül 2023): 1861-1898.

APA: Pustu, Y. (2023). Hakkâri Nasturileri: İsyân ve Göç (1915-1936). *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8 (2), 1861-1898.

Öz

Osmanlı Devleti idaresinde uzun yıllar Hakkâri ve civarında yaşamlarını sürdüren Nasturiler için I. Dünya Savaşı önemli bir kırılmayı ifade eder. Savaşın başlamasının ardından bağımsızlık umuduna kapılarak Rusya'nın safında yer alan Nasturiler, bu amaçlarına ulaşmak şöyle dursun ilerleyen süreçte yurtları olan Hakkâri'yi de terk etmek mecburiyetinde kalmışlardır. Rusya'dan beklenen desteğin gelmemesi üzerine 1915 senesi ortalarında İran'ın Urmiye ve Salmas vilayetlerine göç eden Nasturiler, 1917'de Rusya'da çıkan Ekim devriminin ardından İngilizlerin güdümüne girmişler ve Osmanlı Devleti'nin İran coğrafyasında başlattığı hârekatın ardından 1918 senesi Temmuz'unda o sırada İngilizlerin denetimi altında bulunan Irak'a göç etmişlerdir. Nasturilerin bundan sonraki en önemli amacı İngilizlerin desteğiyle Hakkâri'yi de içerisine alacak bağımsız bir devlet kurmaktır. Ancak kendilerine verilen sözler tutulmadan İngilizlerin 30 Mayıs 1932'de Irak'taki manda idaresinin sona ermesi Nasturiler

* Yüksek Kurum Uzmanı Dr., Türk Tarih Kurumu, Bilimsel Çalışmalar Müdürlüğü, Türkiye, ypustu@ttk.gov.tr.
Ph.D., Specialist, Turkish History Association, Directorate of Scientific Studies, Turkey.

üzerinde önemli bir hayal kırıklığı oluşturmuştur. Bundan sonra Milletler Cemiyetinin öncülüğünde Irak dahilinde, çevre ülkelerde ve uzak kıtalardaki alanlarda Nasturilerin toplu şekilde iskânları için çalışmalar başlatılmıştır. Fakat başarı sağlanamamıştır. Netice olarak bağımsızlık umutlarına kapılarak İtilaf Bloku içerisinde yer alan ve Hakkâri'yi terk etmek zorunda kalan Nasturiler, yirmi yıla yakın bir süreden sonra amaçlarına ulaşmadan ve önemli kayıplar verdikten sonra Irak dâhilindeki muhtelif alanlara dağılmışlardır. Bu çalışmada, I. Dünya Savaşı'nın başlarından (1915) 1936 senesine kadar geçen süre zarfında Hakkârili Nasturilerin göç süreçleri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hakkâri, Nasturi, Göç, Urmiye, Hamedan, Bağdat, Bakuba, Mindan.

Hakkâri Nestorians: Revolt and Migration (1915-1936)

Abstract

For the Nestorians, who lived in and around Hakkâri for many years under the Ottoman rule, World War I represents a significant break. The Nestorians, who took the side of Russia by hoping for independence after the start of the war, had to leave their homeland Hakkâri in the following process, let alone achieving this goal. The Nestorians, who migrated to Iran's Urmia and Salmas provinces in the middle of 1915 after the expected support from Russia did not come, came under the command of the British after the October Revolution in Russia in 1917. They migrated to Iraq, which was under the control of the British. The next most important goal of the Nestorians is to establish an independent state that will include Hakkâri with the support of the British. However, the end of the British mandate in Iraq on May 30, 1932, before the promises made to them were kept, created a significant disappointment for the Nestorians. After that, under the leadership of the League of Nations, studies were started for the collective resettlement of Nestorians in Iraq, in the surrounding countries and in distant continents. But success was not achieved. As a result, the Nestorians, who were in the Entente Bloc and had to leave Hakkâri with their hopes of independence, dispersed to various areas within Iraq after nearly twenty years without achieving their goals and after suffering significant losses. In this study, the migration processes of the Nestorians of Hakkâri will be discussed from the beginning of the First World War (1915) to 1936.

Key words: Hakkâri, Nestorian, Migration, Urmia, Hamedan, Baghdad, Bakuba, Mindan.

Giriş

Hakkâri Nasturilerinin göçüne geçmeden önce Nasturi nitelemesinin etnik bir kökenden ziyade dinî bir tanımlama olduğunu ifade etmek gerekir. Bu niteleme MS. 428-431 seneleri arasında İstanbul Patrikliği görevinde bulunmuş olan Hristiyan din adamı Nestorius'un Hz. İsa'nın kişiliği konusundaki fikirlerine nispetle ortaya atılmış ve sonraki süreçte taraftar kazanarak yaygınlaşmıştır¹. Bu kullanım gerek Nasturiler gerekse diğer halklar tarafından 19. yüzyıla kadar devam ettirilmiştir². 19. yüzyıla gelindiğinde ise Osmanlı ülkesinde faaliyet gösteren Hristiyan misyonerlerin çalışmaları neticesinde bu dinî aidiyetin yerini yavaş yavaş etnik bir kimliğe bıraktığı görülmektedir. Siyasi ve stratejik kaygılarla ortaya atılan iddia; Nasturilerin kökenlerinin MÖ. 2025-612 yıllar arasında başkenti Ninova (Musul) olmak üzere Ortadoğu coğrafyasında hüküm süren Asur İmparatorluğu'na dayandığıdır. Antropolojik ve filolojik benzerlikler ileri sürülerek "Asuri" olarak nitelendirilen diğer kardeş gruplar ise Keldaniler ve Süryaniler (Yakubi)'dir³. Süryaniler, dinî merkezleri Mardin olmak üzere Diyarbakır, Halep ve Bitlis'te yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Keldaniler, çoğunluğu Musul'da olmak üzere Bağdat civarında ve Basra Körfezi'ne kadar ulaşan sahada varlık göstermişlerdir. Dış dünyaya en kapalı grup olan Nasturiler ise I. Dünya Savaşı öncesine kadar Hakkâri ve civarında kümelenmişlerdir⁴. Bunu belirttikten sonra Nasturilerin hangi tarihte

¹ Aziz. S. Atiya, *Doğu Hristiyanlığı Tarihi*, çev. Nurettin Hiçyılmaz, Doz Yayınları, İstanbul, 2005, s. 265, 284-293. Nasturi kilisesinin kuruluşu ve teolojik görüşleri hakkında detaylı bilgi için bk. Mehmet Çelik, *Ortadoğu Mozaiki Süryâniler-Nasturiler*, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elâzığ, 1996, s. 44-52; Kadir Albayrak, "Nestürlük", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, 2007, s. 15-17.

² Edward Every, "Asurîler", çev. Sami Kılıç, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (2002), s. 97.

³ Detaylı bilgi için bk. Abraham Yohannan, *Mezopotamya'nın Kayıp Halkı Nasturiler*, çev. Meltem Deniz, ed. Cemal Yılmaz, Beybun Yayınları, Ankara, 2006, s. 16-17; Yonca Anzerlioğlu, *Nasturîler*, Tamga Yayıncılık, Ankara, 2000, s. 7, 15; Gabriele Yonan, *Asur Soykırımı Unutulan Bir Holocaust*, çev. Erol Sever Pencere Yayınları, İstanbul, 1999, s. 20-23; Surma Hanım kitabında, Hakkâri Nasturileri olarak kendilerinin Ninova (Musul) Asurlarına dayandığını iddia etmektedir. Bk. Surma Hanım, *Ninova'nın Yakarışı Doğu Asur Kilise Gelenekleri ve Patrik Mar Şemun'un Katli*, Avesta Yayınları, İstanbul, 1996, s. 13.

⁴ Yusuf Dinçel, *Nasturiler Misyonerler-İhanetler-İsyanlar*, Altınordu Yayınları, Ankara, 2021, s. 26-35.

Hakkâri coğrafyasına gelip yerleştikleri üzerinde durmak gerekir. Bu hususta kesin bir tarih vermek mümkün olmasa da temelde üç farklı görüşün ortaya atıldığı yapılan araştırmalar neticesinde ortaya konulmuştur. Bunlardan ilki, Nasturilerin 4. ve 5. yüzyıllarda Bizans idaresi ve kilisesinin baskıları neticesinde Hakkâri yöresine sığındıklarıdır. İkinci rivayet, 1258 senesinde gerçekleşen Moğol istilasını işaret etmektedir. Diğer bir görüş ise Nasturilerin 1400 yılında Timur'un batı seferi sırasında Hakkâri'nin dağlık alanlarına çekildikleridir⁵.

Hakkâri'ye yerleşen Nasturilerin Türk idaresi ile tanışmaları Selçuklularla (1054) birliktedir. Bölgenin Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine girmesi ise Yavuz Sultan Selim dönemine denk gelir. Nasturiler, 1514 senesinde gerçekleşen Çaldıran Seferi ile Hakkâri ve civarının da Türk hâkimiyetine girmesi neticesinde Osmanlı idaresi altına girmiştir. Sonrasında Kanuni Sultan Süleyman'ın Bağdat seferiyle (1534) Osmanlı Devleti'nin Nasturiler üzerindeki hâkimiyeti perçinlenmiştir⁶. Nasturiler, bu tarihten 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar Osmanlı idaresinde İslam hukuku çerçevesinde (zımni statüsünde) hayatlarını sürdürmüşlerdir⁷. Nasturilerin bir kısmı bu süreçte dağlık ve engebeli alanlarda otoriteden uzak ve aşiretler halinde yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Bunlar Tiyari, Tuhup (Thuma), Jilo (Cilo), Baz, Dez (Dız), Tal (Tel) ve Walto aşiretleridir. "Dağlı Nasturiler" olarak maruf olan bu aşiretlerden en büyük ve güçlü olanları sırasıyla Tiyari, Tuhup ve Jilo'dur. Bir kısım Nasturi ise Hakkâri'nin merkezi yerlerinde aşiret mensubiyeti olmadan, Müslüman halkla iç içe ve devlet otoritesini daha ziyade hisseder bir vaziyette reaya olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir⁸. Her iki grup da Patriklik merkezi olan "Koçanis" köyünde (günümüzde Hakkâri

⁵ Tarık Ziya Arvas, *Hakkâri'de Hristiyan Bir Topluluk Nasturiler (1836-1936)*, Hâkim Yayınları, Ankara, 2015, s. 16.

⁶ Bayram Kodaman, *Sultan II. Abdulhamid Devri Doğu Anadolu Politikası*, Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1987, s. 96; Salahi R. Sonyel, *The Assyrians of Turkey Victims of Major Power Policy*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2001, s. 19.

⁷ Bülent Özdemir, *Süryanilerin Dünü Bugünü 1. Dünya Savaşında Süryaniler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2009, s. 34.

⁸ Arvas, *a.g.e.*, s. 22; Yonan, *a.g.e.*, s. 252. Bir kısım kaynaktaki bunlar "Dağ Hristiyanları" ve "Hristiyan Kürtler" olarak da nitelendirilmiştir. Ayrıca Nasturileri kayıp Yahudi kabilesi olarak görenler de bulunmaktadır. Bk. Bilal N. Şimşir, *Kürtçülük 1787-1923*, Bilgi Yayınları, Ankara, 2007, s. 89-90.

merkeze bağlı Konak köyü) ikamet eden ve “Mar Şemun” unvanını taşıyan patriklerine sıkı bir şekilde bağlıdırlar. Bunların devletle olan ilişkileri de onun üzerinde yürütülmüştür⁹.

Nasturiler, 19. yüzyılın ortalarına kadar idari ve demografik açıdan baskın unsur olan Kürt aşiretlerle iç içe ve kardeşçe yaşamışlardır. Süreç içerisinde çeşitli sebeplere dayalı olarak bazı anlaşmazlıkların ortaya çıktığı kayıtlara yansımıştır. Fakat bunlar etnik ve siyasi boyutta olmayıp gündelik hadiselerle ilgili olarak (gasp, kız kaçırma vb.) meydana gelen ve kısa sürede sulhla sonuçlanan meselelerdir. Ancak İngiliz, Fransız, Rus ve Amerikalı misyonerlerin 19. yüzyıl boyunca Nasturilere yönelik giriştikleri faaliyetler bu barış ortamının yavaş yavaş ortadan kalkmasına yol açmıştır¹⁰. İlk ciddi kırılma 1843-1846 yılları arasında gerçekleşen ve Cizre Beyi Bedirhan’ın baş aktör olduğu olaylardır. Lakin bu sırada cereyan eden hadiseler Osmanlı idaresine yönelik olmayıp Bedirhan Bey kuvvetleri ile Nasturi aşiretler arasında vuku bulmuştur. Hadiselerin patlak vermesi genel hatları ile Nasturi aşiretlerinin başına buyruk tavırları ve taşkınlıklarından ileri gelse de Bedirhan Bey’in bu süreçte orantısız bir mukabelede bulunduğu aşikârdır¹¹. Sonraki süreçte Osmanlı idaresinin girişimleri ile eski duruma dönülmüş olsa da misyonerlerin Hakkâri dağlarında attıkları ayrılıkçı tohumlar yavaş yavaş yeşermeye başlayacaktır. Bu açıdan dönüm noktası II. Abdülhamid’in

⁹ K. P. Matfiyef (Bar mattay), *Asurlar ve Modern Çağda Asur Sorunu*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1996, s. 50.

¹⁰ Surma Hanım, *a.g.e.*, s. 64-66. Misyonerlik faaliyetleri hakkında detaylı bilgi için bk. Özdemir, *a.g.e.*, s. 15-32; Yonan, *a.g.e.*, s. 31-37; Esra Danacıoğlu, “Hakkari’de Bir Amerikalı”, *Popüler Tarih*, 11 (Nisan 2001), s. 26-31; Esra Danacıoğlu Tamur, “19. Yüzyılın İlk Yarısında Doğu Anadolu Asahel Grant ve Nasturi Misyonu”, *Toplumsal Tarih* 226 (Ekim 2012), 56-64; Mithat Aydın, “Misyonerlik Kıskaçında Nesturiler: Katolik, Ortodoks ve Protestan Misyonerlerin Nesturiler Arasındaki Faaliyetleri ve Bunun Siyasi Sonuçları”, *Erdem*, 60 (2011), ss. 1-30. Nasturilere yönelik misyonerlik faaliyetleri hakkında çeşitli arşiv vesikaları da bulunmaktadır. Bk. Osmanlı Arşivi (BOA), *DH.EUM*, 4.Şb., 23/113; *Y.PRK.UM*, 27/64; *Y.PRK.UM*, 30/10; *Y.PRK.UM*, 48/69; *Y.MTV*, 108/22; *DH.MKT*, 2087/7.

¹¹ Bedirhan Bey kuvvetleri ile Nasturiler arasında cereyan eden hadiseler hakkında detaylı bilgi için bk. Cabir Doğan, “1843-1846 Nasturi Olayları ve Bedirhan Bey”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22 (Aralık 2010), ss. 1-18; Anahit Khosroeva, “Assyrians in the Ottoman Empire and the Official Turkish Policy of Their Extermination, 1890s-1918”, *Genocide in the Ottoman Empire, Armenians, Assyrians, and Greeks 1913-1923*, ed. George N. Shirinian, New York Berghahn Books, 2017, s. 108-109.

tahta geçişi ve devamında meydana gelen 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'dir. Zira 93 Harbi olarak bilinen bu savaştan sonra batılı büyük devletlerin izlediği "şark Siyaseti" Anadolu'da uygulamaya konulmuştur. Ayrıca bu kırılma ile İngiltere, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma siyasetini terk etmiştir. Dolayısı ile bu tarihten sonra Ermeniler ve Rumlar gibi Nasturiler de Osmanlı Devleti'nin parçalanması için bir vasıta olarak görülmüřtür¹². Bu rüzgâra ilk kapılan gayrimüslim grup Ermenilerdir. Nasturiler, ilk etapta devlete bağlı kalmayı tercih etseler de bu sadakat çok uzun sürmeyecektir. Devam eden yıllarda istismar edilmesi oldukça kolay olan Nasturiler, bahsi geçen hedefler doğrultusunda özgürlük vaatleri ile bir piyon olarak kullanılacaktır¹³.

Nasturilerin Urmiye ve Salmas'a Göçleri

I. Dünya Savaşının patlak vermesinin (28 Temmuz 1914) ardından Ermeniler gibi Nasturilerin de İtilaf kuvvetlerinin safında yer alacağından kaygılanan Osmanlı idaresi, bunun önüne geçebilmek için bir kısım girişimde bulunmuştur. Bu doğrultuda ilk olarak 3 Ağustos 1914'te Van Valisi Tahsin Paşa, Nasturi Patriği Mar şemun Benyamin'i görüşmek üzere Van'a davet etmiştir. Görüşmenin amacı Nasturilerin İtilaf Devletlerinin yanında yer almasına mâni olmaktır. Buna karşılık kendilerinin, Kürt aşiretlerin olası saldırılarına karşı korunacağı, onlar için eğitim kurumları açılacağı ve çeşitli yardımlarda bulunulacağı sözü verilmiřtir¹⁴. Savaşın başlamasının ardından Nasturilerin kontrol altında tutulması gayesi ile gündeme gelen bir diğer tedbir Hakkâri ve Van bölgelerinde yaşayan Nasturilerin yerlerinden alınarak Orta Anadolu'da bulunan Konya ve Ankara gibi müsait alanlara sevk edilmeleridir. Bu amaçla 1914 senesi 26 Ekim'inde Talat Paşa imzası ile Van vilayetine bir yazı iletilmiştir. İlk etapta vilayet idaresi buna olumlu yanıt verse de hemen sonrasında (29 Ekim) bu sevkiyatın çok mümkün olmadığı ifade edilmiştir. Bunun üzerine ilk etapta Nasturilerin tehciri meselesinden

¹² Tehlikeyi gören Sultan Abdülhamit Kürt aşiretlerden oluşan Hamidiye Alaylarını kurarak bölgenin güvenliğini sağlamayı amaçlamıştır. Bu askerî tedbirin yanında Nasturilerin kazanılmasına yönelik bazı girişimler de söz konusudur. Bk. Kodaman, *a.g.e.*, s. 99-103.

¹³ Mim Kemal Öke, *Belgelerle Türk-İngiliz İlişkilerinde Musul ve Kürdistan Sorunu 1918-1926*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1992, s. 137.

¹⁴ Paul Bedar - Hasan Yıldız, *Kürdistan'da İngiliz Kampanyası ve O Gece Asur Yıkıldı*, Doz Yayınları, İstanbul, 2014, s. 45-49; Anzerlioğlu, *a.g.e.*, s. 71-72.

vazgeçilmiştir¹⁵. Ancak “Van’ın tekrar sukutu” ile (muhtemelen 15 Mayıs 1915’de), 22 Ağustos 1915 tarihinde Nasturilerin Müslüman köylerine karşı girişecekler menfi faaliyetler göz önünde bulundurularak onların acilen sürgün edilmesine karar verilmiştir¹⁶. Ancak bunun fiiliyata dökülemediği muhtemeldir. Zira bu kararın alındığı tarihten önce Osmanlı Devleti’ne karşı Rusya’nın safında yer aldığını ilan eden Nasturiler, hemen ardından dağlara çekilerek mücadelelerini devam ettirmişler ve sonrasında da İran’a kaçmışlardır.

Osmanlı Devleti, bu girişimlere rağmen Nasturilerin isyanının önüne geçememiştir. Nasturilerin Osmanlı Devleti isyan ederek Rusya’nın safında yer almasının sebepleri konusunda iki yaklaşım söz konusudur. Bunlardan ilki onların bağımsızlık hevesine kapılarak savaşı kazanacaklarından çok emin oldukları İngiltere ve Rusya’nın safında yer aldıklarıdır. Bu yönde bir tavır izlenmesinde dönemdeki liderleri Partik Mar Şemun Benyamin’in Rusya yanlısı tavrı önemli bir etkidir. O, bahsi geçen devletleri bir müttefik olmanın yanında bir dost olarak görmüştür¹⁷. Misyonerler ve yabancı askerî misyonlarla isyankâr Nasturilerin görüşleri ise Van’da Tahsin Paşa ile yapılan görüşmenin ardından Nasturilerin beklemede kaldıklarıdır. Onlara göre Osmanlı Devleti sözünü tutmamış ve onlara karşı bölgedeki katliamlara göz yummuştur. Bu ortam içerisinde 12 Nisan 1915’te Nasturi ileri gelenleri bir araya gelerek beş gün sürecek bir toplantı gerçekleştirmiştir. Toplantı sırasında bir kısım Kürt aşiretlerinin münferit saldırı hadiseleri abartılarak gündem edilmiştir. Toplantı sırasında azınlıkta olsa da Nasturi ileri gelenlerinden Osmanlı Devleti’ne sadık kalınması yönünde fikir beyan edenler olmuştur. Ancak bunlar katledilmek suretiyle bertaraf edilmişlerdir. Aleyhte fikir beyan edenlerin ortadan kaldırılmasından sonra Dez köyünde gerçekleştirilen beş günlük toplantı

¹⁵ Orta Anadolu’ya nakline karar verildiği hakkında bk. Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Şifre Kalemî [DH. ŞFR], 46/78]. Bu karardan vazgeçildiği hakkında bk. BOA, DH. ŞFR, 46/102. Ayrıca bk. Özdemir, *a.g.e.*, s. 120; Arvas, *a.g.e.*, s. 90. Osmanlı Arşivi (BOA), *Mühimme-i Asâkir Defterleri [A.DVNS.ASK.MHM.d]*, 989/7.

¹⁶ BOA, DH. ŞFR, 484/140. Cumhuriyet dönemine ait bir diğer kayıt da bu bilgiyi teyit etmektedir. Bk. Cumhuriyet Arşivi (BCA), Başbakanlık Kararlar Daire Başkanlığı [30.18.1.1], 16.71.19.

¹⁷ Eliya Vartanov, *Sibiryâ Sürgünü Asurilerin Anıları (1949-1956)*, çev. Hafize Topuzoğlu, Yaba Yayınları, İstanbul, 2005, s. 47-48, 65-66; Matfiyef, *a.g.e.*, s. 80-81.

neticesinde varılan mutabakatın ardından 1915 senesi 17 Nisan'ında Nasturiler Rusya'nın safında savaşa girme kararı almışlardır¹⁸. Bu kararın ardından Nasturiler, Rus ordularına mihmandarlık yapmalarının yanında keşif kolları olarak da vazife üstlenmişlerdir. Bu sırada Hakkâri ve çevresinde Müslümanlara karşı "bolca" katliamlarda bulunmuşlardır¹⁹.

Mevcut ortam içerisinde 1915 senesi Nisan'ında Rusya'nın işgal ettiği bir kısım alandan geri çekilmesinin ardından Osmanlı Devleti isyancı Nasturilerin tenkili için girişimlerde bulunmuştur. Bu sırada Kürt aşiretlerin de desteği ile önemli başarılar sağlanmıştır. Yaşananlar karşısında birçok köyleri tahrip olan ve önemli kayıplar veren Nasturiler, kendileri için daha güvenli olan dağlık alanlara çekilmişler²⁰ ve Rusya'dan yardım bekleyerek bir süre daha zor şartlar altında Hakkâri dağlarında mukavemet etmeye çalışmışlardır. Bunlar yaşanırken Haziran ayı başında Patrik Benyamin bizzat Salmas'taki Rus karargahına ulaşarak yardım talebini yinelemiştir. Ancak yine müspet bir sonuç elde edilememiştir. Rus ordusundan destek gelmeyeceğinin kesinleşmesinin ardından 29 Temmuz 1915'te Nasturi ileri gelenlerinin mutabakatiyle Hakkâri'nin tahliyesine karar verilmiştir. Temmuz ayından Ekim 1915'e kadar dağlarda Türk birliklerine ve Kürt aşiretlerine karşı mücadele eden Nasturiler, Başkale güzergâhından o sırada Rusların kontrolünde bulunan İran'ın Urmiye ve Salmas şehirlerine göç etmişlerdir. Rus elçiliği, 15 Ekim'de buraya ulaşan Nasturileri; Hoy, Urmiye ve Salmas yörelerindeki Müslüman ve Hristiyan köylerine dağıtmıştır²¹. Bu sırada göç edenlerin sayısı ile ilgili farklı rakamlar ortaya atılmıştır. Ağırlıklı olan

¹⁸ Surma Hanım, *a.g.e.*, s. 70-74; Yonan, *a.g.e.*, s. 211; Matfiyef, *a.g.e.*, s. 86. Tarafsızlığı savunanların gerekçeleri savaş sırasında Hakkâri coğrafyası gibi dağlık bir alanla savaşın taraflarının ilgilenmeyeceği, farklı hedeflere yönelecekleridir. Ayrıca Kürt aşiretlerle iletişime geçilerek Nasturilerin tarafsız kalacağı belirtilecek, bu sayede eski barış ortamı sağlanabilecektir. Bk. Bedar - Yıldız, *a.g.e.*, s. 49-51. Ayrıca bk. "İraktaki Harp", *Cumhuriyet*, 11 Ağustos 1933, s. 1.

¹⁹ Martin van Bruineissen, *Kürdistan Üzerine Yazılar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019, s. 202. Nasturilerin tahriklere kapılarak Rus askerleri yanında Osmanlı'ya karşı mücadele ettikleri hakkında bk. "Asuriler ve Irak", *Milliyet*, 15 Ağustos 1933, s. 1.

²⁰ Suat Akgül, *Musul Sorunu ve Nasturi İsyanı*, Berikan Yayınları, Ankara, 2001, s. 70-75.
²¹ Yonan, *a.g.e.*, s. 240-253, 311-330; Matfiyef, *a.g.e.*, s. 86-91; Yohannan, *a.g.e.*, s. 95-98. Bedar - Yıldız, *a.g.e.*, s. 56-57. Kaçış güzergâhı ve bu süreçte yaşananlar hakkında ayrıca bk. James Bryce - Arnold Toynbee, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermenilere Yönelik Muamele 1915-1916*, çev. Ahmet Güner, Pencere Yayınları, İstanbul, 2005, s. 372-373.

görüŖ, 35-40 bin kadar Nasturinin Hakkâri'den İnan'a göç etmek mecburiyetinde kaldığıdır. Bunlar arasında kadın, çocuk ve yaşlılar da bulunmaktadır²².

Urmiye Gölü Yakınında Bir Mülteci Kafilesi (1915) (Kaynak: Khosroeva, *a.g.e.*, s. 107).

²² Özdemir, *a.g.e.*, s. 112; Bedar - Yıldız, *a.g.e.*, s. 90.

Noel Günü Urmiye'deki Mülteci Çocuklar (1915) (Kaynak: William Walker Rockwell, *The Pitiful Plight of the Assyrian Christians in Persia and Kurdistan*, New York 1916, s. 25).

Nasturiler, Rusya'nın kontrolündeki Urmiye ve Salmas bölgelerinde 1916 ve 1917 senesi sonlarına kadar -ilk etapta çeşitli zorluklarla karşılaşmış olsalar da- rahat bir ortam içerisinde hayatlarını devam ettirmişlerdir. Bu sırada Rus subaylar Nasturi gençlerini silahlandırarak onlara askerî eğitim vermiştir. Bu sayede Nasturiler; Başkale, Şemdinan ve Oramar üçgeninde Rusya'nın yanında aktif olarak savaşarak Türk birliklerine ve Kürt aşiretlere karşı çeşitli başarılar elde etmiştir. Ayrıca Rusya'nın desteği ve sağlamış olduğu silahlar vasıtası ile bölgedeki Müslüman halka karşı baskı ve katliamlara girişmişlerdir. Bunun yanında gasp, yağma ve talan hareketleri de söz konusudur. Nasturilerin; Urmiye, Salmas ve Hakkâri bölgesindeki bu taşkınlıkları 1917 senesi Ekim'ine kadar sürmüştür²³.

²³ Bedar - Yıldız, *a.g.e.*, s. 59-60; Yonan, *a.g.e.*, s. 354. Nasturilerin 1917 ve 1918 senelerinde Urmiye ve civarındaki faaliyetleri hakkında bk. Barış Metin, "Urmiye ve Havalisinde Ermeni ve Nasturilerin Faaliyetleri (1917-1918)", *Gazi Akademik Bakış*, 4/7 (2010), s. 153-163.

Nasturilerin Irak'a Göçleri ve Hakkâri'ye Geri Dönme Çabaları

25 Ekim 1917'de meydana gelen Bolşevik İhtilali neticesinde çarlık rejiminin yıkılmasının ardından Rusya, 3 Mart 1918'de Osmanlı Devleti ile Brest-Litovsk Antlaşması'nı imzalayarak işgal ettiği alanlardan çekilmeye başlamıştır. Bu ortam içerisinde Urmiye ve Salmas bölgelerinde bulunan Nasturilerin önünde iki seçenek belirmiştir. Bunlardan ilki Rus ordusunun avdeti sırasında onlarla birlikte kuzeye çekilmektir. Diğer seçenek ise İtilaf kuvvetlerinin diğer üyesi olan İngilizlerle yakınlaşarak onların himayesine girmektedir²⁴. İlk seçeneği tercih eden 20 bin kadar Nasturi, 1917-1918 yıllarında Kafkasya'ya ve Rusya içlerine göç etmiştir. Bahsi geçen alanlara sığınan Nasturiler zor şartlar altında hayatlarını devam ettirmişlerdir. Devrim sonrası ekonomik bunalımlar içerisine giren Rusya, ilerleyen süreçte onlarla uğraşmak istememiş ve Uluslararası Kızılhaç Örgütü vasıtası ile İngiltere'ye müracaat ederek bunların Irak topraklarına kabul edilmesini talep etmiştir. İngiltere, zaten kontrolü altında bulunan Nasturilerden kurtulma çabası içerisinde olduğundan bu teklifi olumlu karşılamamıştır. Bunun üzerine Bolşevik Rusya idaresi bunların bir kısmını gemilere doldurarak Yunanistan ve Suriye'ye sevk etmiştir. Özellikle Yunanistan'a gönderilenler oldukça mahrum şartlar altında perişan bir vaziyette yaşamlarını sürdürmek zorunda kalmışlardır. Mevcut durum karşısından Yunanistan idaresi Fransa'ya başvurarak bunların Suriye'ye kabulünü talep etmiştir. Ancak Fransa, Suriye'de zaten çok fazla Nasturi olduğunu sebep göstererek bu teklifi geri çevirmiştir²⁵.

²⁴ Faik Bulut, *Dar Üçgende Üç İsyan Kürdistan'da Etnik Çatışmalar*, Belge Yayınları, İstanbul, 1992, s. 118.

²⁵ İhsan Şerif Kaymaz, "Aldatılan Bir Halkın Trajedisi: Asurîler (Süryaniler)", *Akademik Ortadoğu*, 1/2 (2007), s. 121-122. Yaşanan askeri gelişmeler üzerine 1915 senesi Ocak ve Temmuz aylarında Rusya'nın Urmiye bölgesinden geri çekilmesi sırasında da Nasturilerin de arasında bulunduğu Hristiyan grupların kuzeye çekilmeleri söz konusudur. Bu sırada göç edenler Ermenistan, Gürcistan, Azerbaycan, Kuzey Kafkasya ve Rusya'da bulunan 45 farklı yerleşim alanına dağılmışlardır. Moskova, Petersburg, Kiev, Penza, Nijni Novgorod (Gorki), Saratov, Voronej, Rostosna, Donu, Smolensk, Novoçerkask, Viladikafkas, Sverdlovsk, Armavir, Krasnodar, Tiflis, Erivan ve Kursk Nasturi mültecilerin yerleştirildikleri alanlar arasındadır. Ancak kısa süre sonra Türk ordusunun ilerleyişinin durdurulmasının ardından bu alanlara göç edenlerin önemli bir kısmı eski yerlerine geri dönmüştür. Adı geçen kentlerdeki çeşitli yerleşim alanlarına iskân edilen ve geri dönmeyen Asurilerin bir kısmı Kızıl Ordu ile Beyaz Ordu arasındaki

Nasturilerin diğere seçenekleri yukarıda ifade edildiği üzere İngilizlerin himayesine girmektedir. Bu ortam içerisinde İngiltere, askerî ve stratejik kaygılarla Rusya'dan boşalan yeri doldurmuş ve onları kendi yanına çekmiştir. Devam eden süreçte Nasturiler kendilerine bağımsız bir devlet vaadinde bulunan İngilizlerin güdümüne girecek ve onların menfaatleri çerçevesinde hareket etmeye başlayacaktır. Bu yakınlaşmada 1917 senesi Aralık ayında İngiliz Yüzbaşı Gracey'in Urmiye bölgesine gelerek Nasturilerle temasa geçmesi etkili olmuştur²⁶. Bu gelişme ile İngilizleri arkalarına alan Nasturiler, Salmas ve Urmiye bölgelerinde kalarak Rusların bıraktığı bol miktarda silahlarla Müslümanlara karşı tacizlerini sürdürmüşlerdir. Özellikle Hakkâri bölgesinden gelmiş olan dağlı Nasturiler vahşilikleri ve talancılıkları ile bu sırada ön plana çıkmışlardır. Yaşanan bu gelişmelerle birlikte Nasturiler, Urmiye ve Salmas bölgelerinde önemli bir güç hâline gelmişlerdir. Bu durum İran idaresi ve bölgedeki Kürt aşiretler arasında rahatsızlıkların artmasına neden olmuştur. Ancak bu esnada önemli bir hadise meydana gelmiştir. Patrik Mar Şemun Benyamin 16 Mart 1918 tarihinde Şikak aşireti reisi İsmail Şimko tarafından bir görüşme sonrası tuzağa düşürülerek öldürülmüştür. Meydana gelen bu gelişme Nasturilerin bahsi geçen alanlardaki taşkınlıklarının daha da artmasına yol açmıştır²⁷.

çarpışmalar nedeniyle ilerleyen süreçte tekrar yer değiştirmek durumunda kalmıştır. 1949 senesine gelindiğinde ise bahsi geçen alanlardaki Asurilerin bir kez daha muhacerete düştükleri anlaşılmaktadır. Zira 1949 senesinde bunların bir kısmı Sibirya'ya sürgün edilmiştir. Bk. Vartanov, *a.g.e.*, s. 78-85, 97-123; Matfiyef, *a.g.e.*, s. 81-83.

²⁶ Stefan Andersson, *Asurlar*, çev. Erol Sever, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1992, s. 16; Bedar - Yıldız, *a.g.e.*, s. 62-70. Nasturilerin İngilizlerin güdümüne girdikleri hakkında ayrıca bk. "İraktaki Harp", *Cumhuriyet*, 11 Ağustos 1933, s. 1; "Asuriler ve Irak", *Milliyet*, 15 Ağustos 1933, s. 1.

²⁷ Anzerlioğlu, *a.g.e.*, s. 75-78. Patrik'in öldürülmesi hakkında bk. Surma Hanım, *a.g.e.*, s. 78-83; Yonan, *a.g.e.*, s. 362-366; Bulut, *a.g.e.*, s. 122-125, 215-223.

Mar Şemun Benjamin (Fotoğraf 1900) Bain News Service, Library of Congress, Erişim 5 Ocak 2023.
<https://www.loc.gov/pictures/resource/ggbain.26663/>

Osmanlı Devleti mevcut ortam içerisinde bölgedeki stratejik konumunu korumak ve Müslümanlara karşı gerçekleştirilen katliamlara mâni olmak gayesi ile Urmiye ve Salmas üzerine askerî hareket başlatmıştır. 15 Haziran 1918’de Salmas’ı alan Türk birliklerine Urmiye yolu açılmıştır²⁸. Türk ordusunun ilerleyişi karşısından cephanesi azalan ve direnme kabiliyeti kalmayan Nasturiler, ilk olarak Ekim devrimi sonrası güdümüne girdikleri İngiltere’nin yardımını beklemeye başlamışlardır. Ancak İngilizlerin ciddi bir girişimde bulunmaması üzerine 21 Haziran’da Nasturiler, Salmas ve Urmiye’yi terk etme kararı almışlardır. 31 Temmuz’da ise yine İran sınırları dahilinde bulunan daha güneydeki Hamedan’a göçler başlamıştır²⁹. Nasturiler, 18-20 günlük bir yürüyüşün ardından geçtikleri güzergahlarda katliamlar yapmak suretiyle Hamedan’a ulaşmışlardır³⁰. Mültecilerin Hamedan’a

²⁸ Caner Aydeyer, *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Bir İngiliz Politikası Olarak Asuriler*, Basılmamış Doktora Tezi, Hatay 2022, s. 64.

²⁹ Surma Hanım, *a.g.e.*, s. 86; Yonan, *a.g.e.*, s. 360.

³⁰ Bulut, *a.g.e.*, s. 124, 128.

ulaşmalarında İngilizlerin verdiği hava desteği önemlidir. Zira ancak bu sayede intikam hırsı ile kendilerini takip eden Kürt grupların ellerinden kurtulabilmişlerdir³¹. 18-20 Ağustos'ta Hamedan'a ulaşan Nasturiler için sorun henüz bitmiş değildir. Zira burada açlık ve hastalıklarla mücadele etmek durumunda kalmışlardır. Tifo ve dizanteri gibi salgın hastalıklar sebebiyle birçok mülteci hayatını kaybetmiştir. Mevcut ortam içerisinde mültecilerin ihtiyaçlarının karşılanmasının zor olduğunu anlayan İngiliz idaresi onları denetimi altında bulunan Bağdat'a nakletme kararı almıştır³². Ardından İran toprakları içerisinde yer alan Hamedan'dan İngiliz hakimiyetindeki Irak sınırları dahilinde bulunan Bağdat'a sevk edilen mülteciler, 1918 senesi Ağustos-Eylül ayları içerisinde kendileri için oluşturulan Bakuba Mülteci Kampı'na yerleştirilmişlerdir³³. Bir mil kare alana sahip olan kamp; A, B ve C şeklinde üç kısma ayrılmıştır. Bu bölümlerde Hakkâri (Dağlı) Nasturilere ayrılan alan B kısmı olmuştur. Diğer alanlar ise Urmiyeli Nasturilerle Ermeni gruplara tahsis edilmiştir³⁴.

Urmiye ve Salmas bölgelerinde yola çıkan mültecilerin sayısı konusunda farklı sayılar zikredilmektedir. 60, 70 ve 80 bin ortaya atılan rakamlardır. Urmiye'den yola çıkan kabileler saldırılar ve salgın hastalıklar sebebiyle önemli kayıplar verdiğinden tamamı Bakuba Kampı'na ulaşamamıştır. Dolayısı ile 1918 senesi Ekim ayında yapılan sayıma göre Bakuba Kampı'na yerleştirilen mülteci sayısı 48.927'dir. 1919 senesi Ocak ayında yapılan sayımda ise 10 bin kişinin Levi Birliklerinde görevlendirilmiş olmasından dolayı çıkan rakam 39.141'dir. Urmiye kökenliler de dahil olmak üzere bunlardan 25.500'ü Nasturidir³⁵. Hakkâri kökenli olanların sayısı ise 15 bin olarak zikredilmiştir. 15 bin kişiden 6.000'i Tiyari aşiretinden, 1.200'ü Tohuma aşiretinden, 1.000'i Cilo (Jilu) aşiretinden, 1.000'i Baz aşiretinden ve 200'ü Diz'dendir. Kalan 5.600 kadarı ise Koçanis, Berver, Gevar, Marbişu ve Şemdinli ile Van'dan göç etmiş olan ve aşiret mensubiyeti bulunmayan reaya Nasturilerdir³⁶.

³¹ Öke, *a.g.e.*, s. 138; Anzerlioğlu, *a.g.e.*, s. 91-92.

³² Aydeyer, *a.g.t.*, s. 65-66.

³³ Dinçel, *a.g.e.*, s. 115.

³⁴ Özdemir, *a.g.e.*, s. 104.

³⁵ Bedar - Yıldız, *a.g.e.*, s. 95-97, 88-89. Mülteci sayıları için bk. Özdemir, *a.g.e.*, s. 90-91; Bulut, *a.g.e.*, s. 124.

³⁶ Anzerlioğlu, *a.g.e.*, s. 92.

Bakuba Mülteci Kampı (Fotoğraf, 1920). The National Archives, Erişim 5 Ocak 2023, <https://blog.nationalarchives.gov.uk/britain-and-assyrian-refugees-after-the-first-world-war/>

Kampa yerleşenlerin önemli bir kısmı İngilizler tarafından eğitilerek Levi Askeri Birliklerinde görevlendirilmişlerdir. Devam eden süreçte bu birlikler İngiliz çıkarları doğrultusunda Türk Birlikleri ile Kürt ve Arap aşiretlere karşı aktif faaliyetler yürütmüştür³⁷. Bunun yanında kampa yerleştirilen bir kısım mülteci ücret karşılığında çiftliklerde, tren yolu ve su kanalı yapımında çalıştırılmışlardır. Özellikle kampta hayatlarını devam ettiren Dağlı (Hakkârili) Nasturilerin daha çok yünlü dokumacılık, taş işçiliği, metal ve gümüş işlemeciliği gibi işlerle uğraştıkları bilinmektedir³⁸.

³⁷ Bulut, *a.g.e.*, s. 127-128; Bedar - Yıldız, *a.g.e.*, s. 141, 188.

³⁸ Özdemir, *a.g.e.*, s. 107.

Ariel Vargas, *Jilu Assyrian orphans breaking stones for the Persian Road* (Jilu Aşireti'ne mensup kadın ve çocuklar İran yolu için taş kırıyor) (Fotoğraf, 1918). Wikimedia Commons, Erişim 4 Ocak 2023.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Jilu_Assyrian_orphans_breaking_stones_for_the_Persian_Road.jpg

Savaş ortamı içerisinde Bakuba Kampı'nın İngiliz idaresine kayda değer bir mali yük getirdiği açıktır. Bu durum Nasturilerin kalıcı iskânlarının sağlanması ve onların kendilerine yeter hâle gelmesi için girişimlerin başlamasına neden olmuştur. Bu adımlardan ilki, oluşturulan Levi Askerî Birlikleri içerisinde Nasturilerin istihdam edilmesidir. Bu İngiltere için önemli bir girişimdir. Zira bu uygulama farklı coğrafyalardan (Avrupa, Hindistan gibi) asker temin etmeye göre çok daha ekonomik ve efektiftir. Bu sayede coğrafyaya uyum sağlayabilecek ve savaşçılık kabiliyetleri yüksek Nasturi gruplar istihdam edilerek mülteci kamplarındaki yardıma muhtaç kişi sayısı azaltılmaya çalışılmıştır³⁹. Ayrıca Nasturilerin gerek eski yurtlarına iadesi gerekse farklı alanlarda tespit edilecek yerleşim birimlerinde kalıcı iskana tabi tutulmaları için teşebbüsler de söz konusudur. Bu sayede Bakuba Mülteci Kampı kapatılabilecek ve İngiliz hükümeti önemli bir yükten kurtulacaktır. Bu doğrultuda yer arayışları başlatılmıştır. İlk etapta

³⁹ Dinçel, *a.g.e.*, s. 117; Isaac E. Asia, *British Policy in Assyrian Settlement*, 2009, s. 1-3. Kitap-Elektronik kabul edilerek düzeltme yapıldı.

Nasturilerin geldikleri topraklara (Hakkâri, Urmiye, Salmas) iade edilmesi gündeme gelmiştir. Mültecilerin talepleri de bu yöndedir. Ancak dönemin şartlarında bu çok mümkün değildir. Zira Nasturilerin gerek Hakkâri ve civarında gerekse Urmiye bölgesinde gerçekleştirdikleri katliamlar hafızalarda hâlen tazedir. Bu durum karşısında İngiltere yerleşim için alternatif yer arayışları içerisine girmiştir. Irak sınırları dahilinde bulunan İmadiye bölgesi ilk etapta öne çıkan alanlardan biri olmuştur. Ancak buradaki Kürt nüfusun yoğunluğu ve İngilizlerin Kürtlere yönelik ileriye dönük planları nedeniyle bu girişimden vazgeçilmiştir. O esnada ortaya atılan bir diğer seçenek ise Kanada'dır. Bunun için 1919 senesi içerisinde bir kamuoyu yoklaması dahi gerçekleştirilmiştir. Ancak Nasturiler en azından ilerleyen süreçte Hakkâri ve Urmiye'deki topraklarına dönme arzusunda olduklarından bu öneriyi kabul etmemişlerdir⁴⁰.

Nasturiler, İngiltere'nin öncülüğünde eski topraklarına dönme girişimlerini uluslararası arenada da devam ettirmişlerdir. Bu doğrultuda gerçekleştirilen ilk girişim Paris Barış Görüşmeleri (18 Ocak 1919-21 Ocak 1920) sırasında. Talepleri ilk olarak otonom, ancak daha sonra bağımsızlığını ilan edecek bir Asuri-Keldani Devleti'nin vücuda getirilmesidir. Öngörülen sınırlar ise Van, Urmiye ve Musul üçgenini içerisine alan geniş bir coğrafyadır⁴¹. Fakat görüşmeler sırasında bu hususta müspet bir sonuç çıkmamıştır. Nasturiler, yaklaşık iki ay sonra (18-26 Nisan) toplanan San Remo Konferansı'nda da taleplerini dile getirmişlerdir. 19 Nisan 1920 tarihli konuşmasında Lord Curzon Nasturilerin durumuna dikkat çekse de onlar için tatmin edici bir netice alınamamıştır⁴².

⁴⁰ Anzerlioğlu, *a.g.e.*, s. 93-94. İmadiye için bk. Kaymaz, *a.g.m.*, s. 118-119. Kanada için bk. Bulut, *a.g.e.*, s. 132.

⁴¹ Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988, s. 137-138. Nasturilerin Paris Barış Konferansındaki durumları hakkında detaylı bilgi için bk. Aydeyer, *a.g.t.*, s. 69-83.

⁴² Lord Curzon'un konuşması için bk. Anzerlioğlu, *a.g.e.*, s. 102.

Nasturilerin Paris Barış Konferansına Sundukları Harita (Fotoğraf, 1919), The World on the Map, Erişim 4 Ocak 2023.

<https://www.edmaps.com/html/assyria.html>

Uluslararası arenada kayda değer bir başarı yakalayamayan Nasturiler, amaçlarına ulaşmak için San Remo Konferansı'nın hemen ardından 1920 senesi Mart'ında askerî bir girişimle toprak taleplerini hayata geçirmeye çalışmışlardır. Bu sırada öne çıkan kişi Mar Şemun Benyamin'in öldürülmesinden sonra Nasturilerin liderliğine soyunan Hakkâri kökenli Ağa Petros'tur. Petros'un 1920 senesi Mart'ında İngilizlere sunduğu plan, kendi idaresinde kuzeye doğru askerî bir harekât gerçekleştirmek ve Hakkari'nin de içerisinde yer alacağı Türkiye, İran ve Irak üçgeninde bir "Asur Devleti" tesis etmektir. İngiliz idaresi Ağa Petros'a güvenmese de Bakuba Kampı'nı kapatma konusundaki kararlılığı nedeniyle bu planı kabul etmiştir. İngiltere'nin yanında Bakuba Kampı'nda bulunan 30 bin kadar mülteci tarafından da Ağa Petros'un önerisi müspet karşılanmıştır. Ancak plana muhalefet edenler de mevcuttur. İngiliz idaresi sayıları 10 bini bulan bu muhalif grubun yarısını Dohuk ve Akra arasındaki alanlara yerleştirmiştir. Geri kalanlar ise uygun alan bulunamadığından Bakuba Kampı'nda kaderlerine terk edilmişlerdir. Ağa Petros ile hareket edecekler ise harekât için kuzeyde bulunan Akra yakınlarında toplanmıştır. Hazırlıkların tamamlanmasının ardından Hakkâri harekâtı için Mayıs-Haziran aylarında start verilmesine karar verilmiştir. Ancak o sırada Irak'ın genelinde meydana gelen ayaklanmalardan dolayı plan Ekim sonuna kadar ötelenmiştir. Harekât,

gecikmenin ardından ancak 27 Ekim 1920'de uygulamaya konulabilmiştir⁴³. Amaç Hakkâri Nasturilerin yanında Urmiyeli olanların da yerlerine iadesi ve sonrasında bu alanları da kapsar vaziyette bir Asuri Devleti'nin tesisidir. Harekâta katılanların sayısı 4.000 kadardır. Aralarında Irak Levi Birliklerinde aktif göre yapmış Nasturiler de yer almıştır. Ayrıca harekâta birkaç İngiliz subayı da komuta kademesinde destek vermiştir. Bu surette Ağa Petros'un idaresinde kuzeye doğru ilerleyen ve Akra'ya ulaşan Nasturiler ummadıkları bir şekilde Zibar ve Surçi Kürtlerinin saldırılarına uğramışlardır. Bu durum Hakkâri ve Urmiyeli Asurilerin ayrılığa düşmelerine ve her birinin kendi bölgelerine yönelik girişimlerde bulunmalarını gündeme getirmiştir. Hava şartlarının da ağırlaşmasının ardından harekât başarısızlıkla sonuçlanmış ve Nasturiler geri dönmek durumunda kalmışlardır⁴⁴.

İngiltere, Ocak 1921'de Bakuba Mülteci Kampı'nı tasfiye ettikten sonra Mültecileri Akra yakınlarında Musul'a 30 km uzaklıkta bulunan Mindan Kampı'na taşımıştır⁴⁵. Bu kampa Hakkâri Harekatı'ndan dönebilenler ve Bakuba'dan ayrılan 20 bin kadar mülteci yerleştirilmiştir. Mindan Kampı'na yerleştirilenlerden 14 bin kadarını Hakkâri Nasturileri oluşturmaktadır. Ancak mültecilerin buradaki varlıkları çok uzun sürmemiştir. Zira kısa bir süre sonra Hakkâri ve Urmiye'ye dönüş için Şubat 1921'de İngilizler tarafından bir plan daha devreye sokulmuştur⁴⁶. "Tedrici sızma harekâtı" olarak isimlendirilen bu projeye tehlikeli olduğu gerekçesi ile Ağa Petros karşı çıkmıştır. Onun muhalefetine rağmen proje için 1921 senesi Mayıs'ında start verilmiştir. Proje uyarınca Asuriler gizlice sınırı geçerek eski yerlerine ulaşacaklardır. Urmiye kökenli Asuriler şehirli/yumuşak tabiatlı olmaları nedeniyle sızma girişimlerinde başarılı sağlayamamış ve önemli kayıplar vermişlerdir. Hayatta kalabilenler ise Bağdat ve Musul'a dönerek sefalet

⁴³ Kaymaz, a.g.m., s. 119-120. Ağa Petros'un özerk Asuri devleti projesi hakkında detaylı bilgi için bk. Levent Ayabakan, "Kürt-Nasturi İlişkileri ve Ağa Petros'un "Özerk Asuri Devleti Projesi" (1919-1923)", *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 1/1 (2015), s. 49-76.

⁴⁴ Anzerlioğlu, a.g.e., s. 102-105; Matfiyef, a.g.e., s. 115-116; Kaymaz, a.g.m., s. 120; Öke, a.g.e., s. 138; Bulut, a.g.e., s. 130-131.

⁴⁵ Dinçel, a.g.e., s. 149.

⁴⁶ İhsan Şerif Kaymaz, *Musul Sorunu Petrol ve Kürt Sorunları ile Bağlantılı Tarihsel ve Siyasal Bir İnceleme*, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 181-182.

içerisinde hayatlarını devam ettirmek durumunda kalmışlardır. Hakkârili olanlar ise dağlı/sert tabiatlı ve mücadeleci yapılarından dolayı amaçlarına ulaşmışlardır. İfade edildiğine göre bu harekât neticesinde 8.000 kadar Nasturi Hakkâri'ye geri dönebilmiştir. Sızma harekâtına katılmayan ya da başarısız olanlar ise Musul, Dohuk, İmadiye ve Zaho'daki boş alanlara yerleştirilmişlerdir. Bunların sayıları da 7.000 civarındadır. Sızma harekâtı neticesinde Hakkâri'ye dönen 8.000 kadar Nasturi, ileride detaylı olarak ifade edileceği üzere 1924 senesinde meydana gelen "Hangediği" olayına kadar burada yaşamlarını devam ettirmişlerdir⁴⁷.

Netice olarak I. Dünya Savaşı nihayetinden itibaren İngilizlere sığınan ve toplam sayıları 40 bini aşan Asuri grupların üçte biri 1920-1922 yılları arasında uygulamaya konulan Hakkâri Harekâtı ve sızma girişimleri sırasında yaşamını kaybetmiştir. Bunlardan üçte biri Musul vilayetinin kuzeyinde bulunan alanlara iskân edilmiştir. 8.000 kadarı Hakkâri'ye gönderilmiş, kalanlar ise Irak dâhilindeki alanlara dağılmıştır. Hakkâri harekâtı sonrasında İngiliz etkisinden çıkan Ağa Petros ile beraber hareket eden 6.500 kadar Nasturi'den bir kısmı ise Suriye'ye geçmiştir. Geri kalanlar Irak dahilinde çeşitli mahallere dağılmışlardır. Bundan sonra da İngilizler Irak'ta kalan Nasturilerden aktif olarak istifade etmeye devam etmişlerdir. Tamamı silahlandırılan bu kişilerden 2.000 kadarı İngiliz ordusu emrindeki Levi Taburları içerisinde görevlendirilmiş ve Irak'ta otorite altına alınmak istenen özellikle Kürt aşiretlere karşı aktif olarak kullanılmıştır. Bu sayede 1921 senesi Mayıs ayında Mindan Kampı da tasfiye edilmeye başlanmış ve 1922 senesi başına gelindiğinde kamp tamamen kapatılmıştır⁴⁸.

Bu sırada İran'da bulunan Nasturilerin yerleşimi için de hükümetin girişimleri söz konusudur. Türkiye sınırına yerleştirilemeyen Nasturilerin iskânı için İran idaresinin teşebbüsleri söz konusudur. Bunun için çeşitli bakanlıklardan temsilcilerin olduğu bir komisyon oluşturularak yer arayışlarına başlandığı Türkiye'nin İran'daki sefiri tarafından merkeze bildirilmiştir⁴⁹. Bundan iki yıl kadar sonra İran'da bulunan bir kısım Nasturi'nin Türkiye'ye göç etmek istedikleri arşiv kayıtlarına

⁴⁷ Kaymaz, a.g.m., s. 121-122; Anzerlioğlu, a.g.e., s. 107-108; Bulut, a.g.e., s. 131, 133.

⁴⁸ Kaymaz, a.g.m., s. 121-122; Kaymaz, a.g.e., s. 181-182; Arvas, a.g.e., s. 116, 122.

⁴⁹ BCA., Başbakanlık Muamelet Genel Müdürlüğü [30.10.0.0], 108.706.3.

yansımıştır⁵⁰. Ancak bu girişimin ne surette sonuçlandığına dair herhangi bir malumata ulaşılamamıştır.

Bunu belirttiikten sonra asıl konumuza dönecek olursak Lozan Konferansı'nda misak-ı millî sınırları içerisinde olduğu kabul edilen Musul'un kimde kalacağı konusunda anlaşmaya varılamamış, dolayısı ile Türkiye-Irak sınır meselesi çözüme kavuşturulamamıştır. Bunun üzerine görüşmeleri tıkamamak adına bu husus Türkiye ile İngiltere arasında yapılacak ikili görüşmelere bırakılmıştır. Bu kararın ardından 19 Mayıs 1924'te iki devlet arasında Haliç (İstanbul) görüşmeleri başlamıştır. Konferansta Nasturilerin durumunu ön plana çıkaran İngiltere, görüşmelerin asıl odağından uzaklaşarak Musul'un kimde kalacağını konuşmak yerine Nasturilerin eski yerleşim alanları olan Hakkâri'yi de Irak'a katma talebinde bulunmuştur. Türkiye'nin Hakkâri konusundaki kesin tavrı nedeniyle uzlaşma sağlanamamış, bunun üzerine süreç Milletler Cemiyetine (Cemiyet-i Akvama) intikal etmiştir⁵¹. Konunun 6 Ağustos'ta Milletler Cemiyetine sevk edilmesinden bir gün sonra (7 Ağustos) Hangediği hadisesi vuku bulmuştur. Çal (Çukurca)'ı denetlemeye giden Hakkâri Valisi Halil Rifat Bey'in maiyetine saldıran Nasturi asileri, bir kısım askeri yaralayıp bir kısmını şehit ettikten sonra valiyi rehin almışlardır. Vali kısa bir süre sonra serbest bırakılmış olsa da ortaya çıkan bu tablo üzerine Türk ordusu yapılan hazırlıkların ardından 8 Eylül'de Hakkâri'deki Nasturilere karşı harekete geçmiştir. Başarı ile sonuçlanan hareketle birlikte 1921 senesi içerisinde "tedrici sızma" neticesinde Hakkâri'ye dönen 8.000 kadar Nasturi'den 5000'i tekrar Irak topraklarına kaçmıştır. Geri kalan 3.000 kişinin ise etkisiz hâle getirildiği muhtemeldir. Yaşanan bu gelişme ile Hakkâri'de Nasturi nüfus kalmamıştır. Aynı yılın Aralık ayı ortalarında Milletler Cemiyetinin Hakkâri'nin Türkiye'de kalması yönünde karar vermesi ile de Hakkâri Nasturilerinin eski topraklarına yerleşme hayalleri tekrar suya düşmüştür. Bundan sonra Nasturiler yaşamlarını İngiliz mandası altındaki Irak'ta devam ettireceklerdir⁵². İlerleyen süreçte diğer bazı

⁵⁰ BCA., 30.10.0.0/99.642.12.

⁵¹ Öke, *a.g.e.*, s. 133-138, 156-157. Lozan Konferansı'nda azınlıklar meselesi için bk. Hikmet Öksüz, "Lozan'da Azınlıklar Meselesi", *Türk Yurdu*, 123 (Kasım 1987).

⁵² *Hâkimiyet-i Milliye*, "Hakkâri'de Bir Hadise", 13 Ağustos 1924, s. 1; Anzerlioğlu, *a.g.e.*, s. 143-164. Hangediği hadisesi ve tenkil hareketi hakkında detaylı bilgi için bk. *Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar 1924-1938*, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, Ankara,

gayrimüslim gruplar gibi Nasturilerin de resmî kanallardan girişimlerde bulunarak eski yerlerine geri dönme taleplerinin olduğu anlaşılmaktadır. Bu konu 27 Temmuz 1925 tarihinde gerçekleşen İcra Vekilleri Heyeti (Bakanlar Kurulu) toplantısında gündeme gelmiştir. Alınan karar ise bunlar için “Seyr-ü Sefer Talimatnamesi”nin uygulanması yönündedir⁵³. Bu talimatnameye göre vatana ihanet eden Nasturilerin eski yerlerine dönmeleri mümkün değildir⁵⁴.

Irak'ta Manda İdaresinin Kaldırılması Sonrası Nasturilere Vatan Arayışları

Musul'un Milletler Cemiyeti tarafından Irak'a verilmesinin ardından Nasturiler, Irak dahilinde özerk bir yönetim ve toplu halde iskân edileceklerini ummuşlardır. Ancak kısa süre içerisinde bu hayalleri suya düşecektir. Zira özerklik talepleri Bağdat'ta tepki ile karşılanmıştır. Ayrıca bu süreçte İngilizlerden de bekledikleri desteği görememişlerdir. Zira İngiltere, Irak milliyetçileri ile zaten bozuk olan ilişkilerini daha da kötüleştirmeyi göze alamamıştır⁵⁵. Bunun üzerine İngiliz idaresi “Z planını” devreye almaya karar vermiştir. Bu plana göre Nasturiler Araplarla Kürtler arasında tampon bölge oluşturacak şekilde Irak'ın kuzeyine iskân edileceklerdir. Bu doğrultuda tekrar Nasturilerin İmadiye dahilinde yerleştirilmeleri gündeme gelmiştir. Masaya getirilen bir diğer alternatif ise Irak'ın kuzeybatısında yer alan Bradost'tur. İlk etapta buraya 50 kadar aile yerleştirilse de Nisan 1931'e gelindiğinde Barzani aşiretinin bölgedeki varlığından Nasturilerin tedirgin olması üzerine bu teşebbüsten de vazgeçilmiştir⁵⁶. Bahsi geçen girişimlere rağmen 1932 senesi başlarına kadar ortaya ciddi bir çözüm konulamamıştır. Ayrıca bu süreçte sorunlar daha da büyüyerek karmaşık bir hal almıştır. 30 Mayıs

1972, s. 19-76. Bu hadisenin ardından 100 kadar ailenin de Yunanistan'a göç ettikleri bilinmektedir. Bunlar Kraliçe Fredrike tarafından başkent Atina'nın Aygaleo bölgesine yerleştirilmiştir. Bk. Bulut, *a.g.e.*, s. 136. Bu sırada Tiflis'e yerleşen 650 kadar Nasturi de bulunmaktadır. Bk. Dinçel, *Nasturiler*, 164. Bir diğer kayıta 350 kadar kişinin Yunanistan'da hayatını devam ettirdiği zikredilmektedir. Bunların çoğunluğu Tkoma ve Tal aşiretlerindedir. Bk. Asia, *British Policy in Assyrian Settlementi*, s. 19.

⁵³ BCA., 30.18.1.1/14.34.13.

⁵⁴ *Düstur*, Üçüncü Tertip, Başvekâlet Müdevvenat Matbaası, Ankara, 1931, s. 12/11-3.

⁵⁵ Matfiyef, *a.g.e.*, s. 121. Nasturilerin, I. Dünya Harbi'nde İngilizlerin yanında yer almaları karşılığında muhtar bir devlet kurma hayallerine kapıldıkları hakkında bk. “Asuriler ve Irak”, *Milliyet*, 15 Ağustos 1933, s. 1.

⁵⁶ Dinçel, *a.g.e.*, s. 165-170.

1932’de Irak’taki manda yönetiminin son bulması ve İngiltere’nin Irak coğrafyasından çekilme kararı Nasturiler açısından tam bir yıkım olmuştur. Verilen bağımsızlık sözleri yerine getirilmeden böyle bir kararın alınması Nasturilerin tepkilerine yol açmıştır⁵⁷.

Nasturilerin, 1932 senesi başlarında Milletler Cemiyeti nezdinde de girişimleri söz konusudur. Talepleri kendileri için Irak’ın kuzeyinde - Musul havalisinde ve Türkiye hududunun bitişiğinde- Zaho, Dohuk ve Akra mıntıklarında bir “Asuri yurdu” tesis edilmesidir. Bu sayede Irak’taki Asuri gruplar orada toplanabilecek ve bir devletleri olacaktır. Devam eden süreçte ise eski yurtları olan Hakkâri’yi de sınırlarına dahil etmeye çalışacaklardır. Patrik Mar Şemun İsaî tarafından ortaya atılan bu öneri İtalya ve İspanya temsilcileri tarafından hararetle savunulurken bir kısım Nasturi buna muhalefet etmiştir⁵⁸. Cemiyet, Nasturilerin söz konusu talepleri için bir komisyon vücuda getirmiş ve konunun burada müzakere edilmesini sağlamıştır. Ancak gerçekleştirilen incelemeler neticesinde yalnızca toplu bir şekilde iskân talepleri uygulanabilir bulunmuştur. Diğer talepler ise dikkate alınmamıştır. Ayrıca iskân için Milletler Cemiyeti üyeleri arasından Irak’ın seçeceği bir temsilcinin gözetiminde sürecin yürütülmesi teklif edilmiştir. Irak idaresi buna sıcak bakmamış, fakat uzlaşmaz görünmemek adına karşı bir öneri getirmiştir. Öneri, sadece Nasturiler için değil Irak’taki bütün iskân işleri için mütehasıs bir yabancıнын kendileri tarafından belirlenmesidir. Devamında ise yalnız teknik konularda bilgisinden istifade edilmek üzere eski İngiliz ordusu subaylarından Binbaşı Tomson Irak’a davet edilmiştir. Sonrasında Nasturilerin sahipsiz arazilere dağılık olarak yerleşmesi temeline dayanan bir iskân programı gündeme getirilmiştir. Nasturiler, talepleriyle taban tabana zıt olan bu girişime şiddetle karşı çıkmışlardır. Onlara göre Irak idaresi alınan bu kararla kendilerini Kürt ve Arap aşiretler arasına sıkıştırmaya çalışmış, tabiri caizse “örs ile çekiç arasında bırakmak” istemiştir. Bahsi geçen girişimden asla memnun olmadıklarını dile getiren Nasturiler, 1933 senesi Haziran’ında kendilerinin Irak

⁵⁷ Deniz Bayburt, “Lozan Barış Konferansı ve Musul Meselesi Görüşmelerinde Nasturilerin Durumu”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 45 (Bahar 2010), s. 30.

⁵⁸ BCA., 30.10.0.0/59.741.24; Bulut, *a.g.e.*, s. 161-165.

dışındaki alanlara iskân edilmesi seçeneğini masaya getirmiştir⁵⁹. Bundan kısa bir süre sonra Ağustos ayı ortalarında Irak ordusu ile bir kısım Nasturi grup arasında önemli bir gerilim meydana gelmiştir. Irak hükümetinin kendilerinin iskânı konusunda aldığı karar sonrasında Suriye tarafına geçen ve ardından geri dönen bir kısım silahlı Nasturi ile Irak ordusu arasında yaşanan çatışmalar neticesinde kayda değer sayıda Nasturi hayatını kaybetmiştir⁶⁰. Bu hadiseden sonra Milletler Cemiyeti memurları arasında Nasturilerin artık Irak topraklarında kalamayacağı ve başka bir memlekete hicret etmelerinin daha uygun olacağı mülahaza edilmeye başlanmıştır⁶¹. Bu hadiseden sonra bir kısım Nasturinin Amerika'ya göç ettiği anlaşılmaktadır⁶².

Mar Şemun İsay (Kaynak: *Cumhuriyet*, 24 Ağustos 1933, s. 1)

⁵⁹ BCA., 30.0.0.10/259.741.39; "Irakta Asurî Ekalliyeti", *Hâkimiyet-i Milliye*, 17 Birincikanun (Aralık) 1932, s. 2. Bu durum Türk basınına da yansımıştır. Mevcut ortam içerisinde 1933 senesi Nisan'ında Asurilerin İran'a yerleştirilmeleri gündeme gelmiştir. Gazetenin verdiği habere göre bu sırada Irak'taki Asurilerin sayısı 30 bin kadardır. Bk. "Asurîlerin Hicreti: Bir Vakitler Bizimle Döğüşen Asurîler, Iraktan İrana Hicret Edecekler", *Vakit*, 18 Nisan 1933, s. 9.

⁶⁰ 1933 olayları hakkında bk. Khaldun S. Husry, "The Assyrian Affair of 1933 (I-II)", *International Journal of Middle East Studies*, 5/2, (3 Apr-Jun 1974), s. 161-176, 344-360; "Iraktaki Katliam Asurîlerin Vaziyeti Hakkında Haberler Geliyor", *Vakit*, 21 Ağustos 1933, s. 1, 10; "Iraktaki Asurilerin Katliamı Meselesi", *Cumhuriyet*, 24 Ağustos 1933, s. 1, 5; Yunus Pustu, "Irak'ta Asuri/Nasturi Olayları ve Türkiye'ye Etkileri (1933)", *History Studies*, 15/3, Ağustos 2023, s. 563-584.

⁶¹ "Asuri Meselesi", *Cumhuriyet*, 16 Kânunuevvel (Aralık) 1933, s. 2.

⁶² Yoab Benjamin, "Assyrians in Middle America", *Journal of the Assyrian Academic Society*, (Eylül 2010), s. 25.

Yaşanan bu gelişmenin ardından aynı yılın (1933) sonlarından itibaren Milletler Cemiyeti, Nasturilerin iskânı için tekrar girişimlerde bulunmuştur. Bu amaçla altı üyeden müteşekkil bir komite vücuda getirilerek çalışmalara başlanmıştır. Komitenin başkanlığına İspanyol M. Lopez Olivan tayin edilmiştir⁶³. “Irak Asurileri Yerleşim Komitesi” adı verilen bu oluşumun temel amacı Irak’tan farklı bir mahalde yerleşmeye sıcak bakan Nasturiler için bir iskân alanı tespit edilmesidir. Yerleşim sürecinde herhangi bir zorlama söz konusu olmayacak, sadece gönüllü olanlar için girişimlerde bulunulacaktır. Komitenin çalışmaları ile ilk olarak Irak ve Suriye dâhilinde bir kısım küçük yerleşim alanları tesis edilmesi için girişimlerde bulunulmuş ve nispeten bunda başarı sağlanmıştır. Bunların bir kısmı geçici iskân için oluşturulan mahallerdir. Nasturilerin o esnada Fransız hâkimiyet sahasında bulunan Hama kasabasının 40 km. batısındaki Gap adı verilen alanda yerleştirilmesi düşünülmüştür. Fakat sonraki süreçte bundan vazgeçilerek Nasturilerin daha kuzeyde Türkiye sınırına yakın Fırat Nehri’nin yukarısına düşen Habur’da iskân edilmeleri kararlaştırılmıştır. 1933-1935 yılları arasında buraya yerleştirilen mülteci sayısı 6.000 civarındadır. Kısa bir süre içerisinde 2.000 kişinin daha bahsi geçen mahalle iskân edilmesi öngörülse de bunun ileriye dönük olumsuz sonuçlar doğuracağı dikkate alınarak bu karardan vazgeçilmiştir. Zira o sırada Musul sınırları içerisinde mevcut olan Nasturiler de Irak’taki iç barış için tehdit olarak görülmektedir⁶⁴. Bunda Levi Birlikleri içerisinde görev yapan Nasturilerin Irak’taki şımarıklıkları ve saldırgan tavırları önemli bir etkidir. 5 Ağustos 1923’de Musul’da, 4 Mayıs 1924’te ise Kerkük’te yaşanan hadiseler bunun en bilinen iki önemli örneğidir. Bu sebeple Irak’taki Arap ve Kürt aşiretler kendilerine karşı son derece olumsuz bir bakış açısına sahiptir⁶⁵. Bunun farkında olan Milletler Cemiyeti idaresi

⁶³ “Asuriler ve Irak”, *Vakit*, 19 Birinciteşrin (Ekim) 193), s. 9; “İskân Edilecek Asuriler”, *Milliyet*, 12 Kanunuevvel (Aralık) 1933, s. 2; “Asurilere Yer Aranıyor”, *Milliyet*, 18 Temmuz 1934, s. 6. Nasturilerin Cemiyet nezdindeki girişimleri hakkında ayrıca bk. “Asuri Meselesi Cemiyeti Akvamda”, *Milliyet*, 31 Ağustos 1933, s. 2.

⁶⁴ “Asuriler Meselesi ve Milletler Cemiyeti”, *Akşam*, 17 Eylül 1933, s. 3; “Asuriler Milletler Cemiyeti Bunlara Yer Bulmaya Çalışıyor”, *Akşam*, 18 Temmuz 1934, s. 2; “Asuri Göçmenler”, *Ulus*, 26 Haziran 1936, s. 4; Aydeyer, *a.g.t.*, s. 186-190.

⁶⁵ Arvas, *Nasturiler*, 116, 122. İngiliz destekli Asuri faaliyetlerinden Iraklıların nefret duydukları hakkında ayrıca bk. “Cenup Hududumuzda Asurilerden Bir Ordu İngilizler Ne Yapmak İstiyorlar?”, *Vakit*, 9 Nisan 1929, s. 1. Asurilerle Kürtler arasındaki

Nasturileri Irak ve Suriye dışında iskân için girişimlere başlamıştır. Bu süreçte tespit edilen mahallerin başında Brezilya'nın Parana eyaleti gelmektedir⁶⁶. Brezilya'ya 25 bin kadar Asuri'nin nakledilmesi söz konusudur⁶⁷. Bunun için Brezilya hükümeti ile iletişime geçilmiş ve müspet yanıt alınmıştır. Ardından Tuğgeneral Browne ve Bay Johnson yer tespiti konusunda vazifelendirilmiştir. Onların başında olduğu heyetin gerçekleştirdiği incelemeler neticesinde buranın iklim, bitki örtüsü, hava şartları ve zirai konularda müsait olduğu rapor edilmiştir. Ardından 9 Ocak 1934'te Irak'taki Nasturilerin tamamının buraya nakli konusunda Brezilya hükümeti ile mutabakat sağlanmıştır. Yerleşimin 500'er ailelik gruplar hâlinde olması da alınan kararlar arasındadır. Brezilya hükümetinin buna sıcak bakmasının temel sebebi dünya kamuoyunda müspet bir etki bırakmaktır. Ancak bu yerleşim planı uygulamaya konulamamıştır. Zira planın kamuoyuna duyurulmasının hemen ardından Brezilya'daki çeşitli mecralardan şiddetli muhalif sesler yükselmeye başlamıştır⁶⁸. Bunun üzerine Milletler Cemiyeti, Fransa'ya müracaat ederek o sırada mandası altında bulunan Suriye ve Lübnan'da Asurilerin yerleştirilmesini talep etmiştir. Ancak Fransa'nın bunu çok uygun bulmadığı Türk basınına yansımıştır⁶⁹. Buna rağmen ilerleyen

anlaşmazlıkların sonraki süreçte de devam ettiği hakkında bk. "Irakta Asurilerle Kürtler Arasında Kanlı Hadiseler Oldu", *Akşam*, 17 Eylül 1932. 1929 senesi başlarında 750 kişiden oluşan iki Levi taburunun olduğu, bunlardan birinin Bağdat'ta diğerinin ise Kerkük'te bulunduğu hakkında bk. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (DB. TDA), 534/36973/148633.23.

⁶⁶ "Asurilere Vatan Aranıyor", *Cumhuriyet*, 27 Kanunuevvel (Aralık) 1932, s. 3; Burada Asurilere bir milyon dönüm arazi verilmesi söz konusudur. Bu arazilerde yılda üç defa ürün alınması öngörülmüştür. Bk. "Brezilya'da Asurilere Yurt Bulunabildi", *Akşam*, 20 Kanunusani (Ocak) 1934, s. 5; Burada Nasturilere pamuk tarlaları tahsis edileceği hakkında bk. "Asurilere Yer Aranıyor", *Cumhuriyet*, 20 Şubat 1934, s. 3; "Asuri Meselesi", *Cumhuriyet*, 18 Temmuz 1934, s. 3; "Musul Petroller", *Milliyet*, 3 İkincikanun (Ocak) 1935, s. 6.

⁶⁷ "Irak Asurileri", *Milliyet*, 24 Kanunuevvel (Aralık) 1933, s. 2.

⁶⁸ Detaylı bilgi için bk. Aydeyer, *a.g.t.*, s. 190-203. Mutabakat sağlanmasına rağmen Brezilya hükümetinin gelen tepkiler üzerine Asurilerin yerleşimine karşı çıktığı Türk basınına da yansımıştır. Bk. "Nasturiler Suriyede mi İskân edilecek?", *Akşam*, 31 Ağustos 1934, s. 5; "Hariçte", *Akşam*, 29 Mart 1934, s. 2; "Irak Asurileri", *Milliyet*, 20 Şubat 1934, s. 2.

⁶⁹ "Nasturiler Suriyede mi İskân edilecek?", *Akşam*, 31 Ağustos 1934, s. 5; "Asuri Meselesi", *Cumhuriyet*, 16 Kanunuevvel (Aralık) 1933, s. 2. Nasurilerin Suriye'de ya da

dönemde Fransız mandası altındaki Suriye'ye Nasturilerin iskân edildiği ve bunun için gösterdiği destekten dolayı Fransa'ya Milletler Cemiyetinin teşekkür ettiği Türk basınına yansımıştır. Buna göre Suriye'ye yerleştirilen kişi sayısı 2000 kadardır⁷⁰. Bundan bir yıl kadar sonra ise 16 bin kadarının Suriye'ye nakledilmeye başlandığı Suriye gazetelerinde yer almıştır⁷¹.

John D Whiting, *Group of Assyrian men* (Habur'a iskân Edilen Nasturi Mültecilerden Bir Grup) (Fotoğraf, 1939), Wikimedia Commons. Erişim 4 Ocak 2023., https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Group_of_Assyrian_men.jpg

12 Şubat 1934 tarihinde Deyrizor'da gerçekleşen bir toplantıda bu defa Beyrut, Şam ve Halep'te Ermeni, Kürt ve Nasturilerden oluşacak bir hükümetin vücuda getirilmesi gündeme getirilmiştir. Suriye'nin Deyrizor delegesi ve Fransa'nın Suriye fevkalade komiseri başkanlığında gerçekleşen bu toplantıya Ermenileri temsilen Bedruhi, Kürtleri temsilen Haco, Cizreli Molla Sadırzade Abdülkerim ve Nasturileri

Irak dışında farklı bir mahalde iskân edilmeye çalışıldığı hakkında bk. BCA., 30.10.0.0/259.742.3.

⁷⁰ "Milletler Cemiyetinden Tetkik Edilen Muhtelif Mes'eleler", *Milliyet*, 30 Eylül 1934, s. 2.

⁷¹ "Asuriler Suriyeye Yerleştiriliyor", *Cumhuriyet*, 8 Eylül 1935, s. 3.

temsilen de Melek Samon katılmıştır. Toplantıda Elcezire'nin Suriye'den ayrılması yönünde konuşmalar gündeme gelmiştir⁷².

Nasturilerin yerleşimi konusunda 1934 senesi sonları ile 1935 senesi başlarında gündeme gelen bir diğer alternatif İngiliz Guyanası'dır. Keşif heyetinin başında yer alan kişi yine General Browne'dir. Bahsi geçen alanda 10 ila 20 bin arasında Nasturinin yerleştirilmesi amacıyla bakir ormanlar içerisinde yer alan 2.000 km²'lik bir alanda incelemelerde bulunulmuştur⁷³. Ancak gerçekleştirilen tetkikler neticesinde buraya yerleşimin uygun olmadığı rapor edilmiştir. Ayrıca bu sırada Fransız sömürgesi olan Ghap bölgesinde yapılan incelemelerden de bir sonuç alınamamıştır. Çalışma yürütülen diğer alanlar ise Mauritius, Seyşel, Kenya ve Falkland Adaları ile Aden, Kuzey Rodezya, Malaya, Somali, Filistin, Ürdün, Uganda, Kuzey Borneo, Nyasaland ve Tanganyika'dır. Kıbrıs da incelemelerde bulunan sahalar içerisinde yer almıştır⁷⁴. 1935 senesi sonlarında Nasturilerin Ürdün'ün Amman ve Suriye'nin Lazkiye kentlerine yerleştirilmesi de gündeme gelmiştir. Ancak Lazkiyeliler buna tepki göstermiş ve çeşitli makamlara itirazlarda bulunmuşlardır⁷⁵.

Netice olarak 1935-1945 yılları arasında Milletler Cemiyetinin Nasturilere yurt arayış çabaları devam etmiştir. Buna rağmen maksada uygun (toplu yerleşimin sağlanacağı) bir netice alınabilmiş değildir. Nihayet 1945 senesine gelindiğinde Nasturilerin buldukları alanlarda

⁷² BCA., Siyasi Partiler Cumhuriyet Halk Partisi [490.1.0.0], 607.102.7.

⁷³ "Güyanada İskân Edilecek", *Cumhuriyet*, 24 Eylül 1934, s. 3; "Asurî Mültecilerine Güyan'da Yer Aranıyor", *Ulus*, 21 Sonkanunun (Ocak) 1935, s. 2.

⁷⁴ Aydeyer, *a.g.t.*, s. 211-233. Kıbrıs seçeneği hakkında ayrıca bk. "Asuri Meselesi", *Cumhuriyet*, 16 Kanunuevvel (Aralık) 1933, s. 2.

⁷⁵ "Asuriler", *Akşam*, 5 Teşrinievvel (Ekim) 1935, s. 2. *Akşam* gazetesine yansıyan bir haberde, Irak'taki Hakkâri kökenli Cilo aşireti başkanı Asuri prenslerinden Malik Canbar'ın muallim subay olarak Habeş ordusuna katıldığı bilgisi yer almaktadır. Bk. "Habeş Ordusunda Muallim", *Akşam*, 8 Ağustos 1935, s. 13; "Habeş Ordusuna Giren Asuri Prensi", *Ulus*, 8 Ağustos 1935, s. 2. Asurilerin savaçılık kabiliyetlerinin üst seviyede olduğunu yansıması açısından önemlidir. Bunda I. Dünya Savaşı'ndan itibaren ilk olarak Rus orduları tarafından ardından ise İngiliz birlikleri içerisinde alınan eğitimin etkisi önemli bir etkidir. Bu tarz münferit hadiselerin başkaca olduğu muhtemeldir.

Irak halkı ile iç içe yaşamlarını devam ettirmeleri kararlaştırılarak yer arayışlarına son verilmiştir⁷⁶.

Sonuç

Osmanlı ülkesinde otoriteden uzak bir şekilde Hakkâri coğrafyasında yaşamlarını devam ettiren Nasturiler için I. Dünya Savaşı önemli bir kırılmadır. Savaşın patlak vermesinin ardından diğer gayrimüslim unsurlar gibi onlar da verilen vaatler doğrultusunda özgürlük hayallerine kapılarak Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etmişlerdir. 1915 senesi Nisan'ında Rusya'nın safında yer aldığı ilan eden Nasturiler iki buçuk yıl kadar Rusya'nın yanında Osmanlı Devleti'ne karşı mücadele vermiştir. Nasturiler ilk yıkımı da bu dönemde almışlardır. Zira bu sırada Hakkâri dağlarında Rusya'dan bekledikleri desteği görememiş ve yurtları olan Hakkâri'den göç ederek İran'ın Urmiye ve Salmas bölgelerine sığınmak durumunda kalmışlardır. Bu sırada da Osmanlı Devleti'ne karşı menfi faaliyetlerini devam ettiren Nasturiler, 1917 senesi Ekim'ine kadar Rusya'nın desteği ile İran coğrafyasındaki Müslümanlara karşı tacizlerde bulunmaktan da geri durmamıştır.

Rusya'da Ekim Devrimi'nin çıkmasının ardından hamisiz kalan Nasturiler, bundan sonra İngiltere'nin güdümüne girmiş ve onun çıkarları doğrultusunda hareket etmeye başlamıştır. Devrim sonrası Rus ordularının İran'dan çekilmesinin ardından bir süre daha Urmiye ve Salmas'ta durumlarını koruyan Nasturiler, Türk ordusunun 1918 senesi ortalarında Salmas ve Urmiye üzerine başlattığı ileri hareketle birlikte bahsi geçen alanlardan da göç etmek zorunda kalmışlardır. Bu durum karşısında İngilizlerin desteği ile Hamedan'a ulaşan Nasturiler ardından Irak'ın Bağdat şehrine sevk edilmiş ve burada Bakuba Mülteci Kampı'na yerleştirilmişlerdir.

Bundan sonraki süreçte Nasturilerin temel hedefi Hakkâri'yi de içerisine alacak müstakil bir devlet tesis etmektir. Bu amaçla gerek masada gerekse askerî girişimler vasıtası ile sahada bazı teşebbüsler söz konusudur. Ancak bunlardan hiçbirinden kesin bir netice alınamamıştır. Ayrıca bu süreçte Nasturilerin ilk olarak Rusya'nın ardından ise İngiltere'nin desteğini arkasına alarak Türkiye, İran ve Irak

⁷⁶ Asurilerin iskânı için alternatif yer arayışları konusunda detaylı bilgi için bk. Aydeyer, *a.g.t.*, s. 236-237.

coğrafyalarındaki Müslümanlara karşı giriştikleri taşkınlıklar onları Ortadoğu coğrafyasında istenmeyen bir toplum hâline getirmiştir. Bununla doğru orantılı olarak onlar için Ortadoğu coğrafyasının yanında uzak kıtalarda da alternatif yerleşim alanları arayışına girilmiştir. Irak'taki İngiliz manda idaresinin kaldırılmasının ardından Milletler Cemiyetinin de bu konuya ciddi bir şekilde dahil olmasına rağmen girişimlerden bir sonuç alınamamıştır.

Netice olarak bağımsızlık hayallerine kapılarak isyan eden, ancak başta İngilizler olmak üzere batılı büyük devletlerden bekledikleri desteği göremeyen ve Hakkâri'deki yerlerinden de olan Nasturiler, pek çok kayıp verdikten ve birçok mağduriyet yaşadktan sonra, yirmi yıllık bir serüvenin ardından hedeflerine ulaşamadan Irak coğrafyasında dağınık bir şekilde yaşamlarını devam ettirmek mecburiyetinde kalmışlardır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

BCA.30.10.0.0/259.741.39;30.10.0.0/108.706.3;30.10.0.0/99.642.12;30.10.0.0/259.741.24;30.10.0.0/259.742.3;30.18.1.1/16.71.19; 14.34.13; 490.1.0.0/607.102.7.

BOA, DH. ŞFR. 46/78; 46/102; 484/140.

BOA, DB.TDA. 534.36973.148633.23.

BOA, DH.EUM. 4.Şb., 23/113.

BOA, DH.MKT. 2087/7.

BOA, Y.MTV. 108/22.

BOA, Y.PRK.UM. 27/64; 30/10; 48/69.

Sürelî Yayınlar

"Asuri Göçmenler", *Ulus*, 26 Haziran 1936.

"Asuri Meselesi Cemiyeti Akvamda", *Milliyet*, 31 Ağustos 1933.

“Asuri Meselesi”, *Cumhuriyet*, 16 Kanunuevvel (Aralık) 1933.

“Asuri Meselesi”, *Cumhuriyet*, 18 Temmuz 1934.

“Asurî Mültecilerine Güyan'da Yer Aranıyor”, *Ulus*, 21 Sonkanun (Ocak) 1935.

“Asuriler Meselesi ve Milletler Cemiyeti”, *Akşam*, 17 Eylül 1933.

“Asuriler Milletler Cemiyeti Bunlara Yer Bulmaya Çalışıyor”, *Akşam*, 18 Temmuz 1934.

“Asuriler Suriyeye Yerleştiriliyor”, *Cumhuriyet*, 8 Eylül 1935.

“Asuriler ve Irak”, *Milliyet*, 15 Ağustos 1933.

“Asuriler ve Irak”, *Vakit*, 19 Birinciteşrin (Ekim) 1933.

“Asuriler”, *Akşam*, 5 Teşrinievvel (Ekim) 1935.

“Asurilere Vatan Aranıyor”, *Cumhuriyet*, 27 Kanunuevvel (Aralık) 1932.

“Asurilere Yer Aranıyor”, *Cumhuriyet*, 20 Şubat 1934.

“Asurilere Yer Aranıyor”, *Milliyet*, 18 Temmuz 1934.

“Asurîlerin Hicreti Bir Zaman Bizimle Döğüşen Asurîler, Iraktan İrana Hicret Edecekler”, *Vakit*, 18 Nisan 1933.

“Brezilya'da Asurilere Yurt Bulunabildi”, *Akşam*, 20 Kanunusani (Ocak) 1934.

“Cenup Hududumuzda Asurilerden Bir Ordu İngilizler Ne Yapmak İstiyorlar?”, *Vakit*, 9 Nisan 1929.

“Güyanada İskân Edilecek”, *Cumhuriyet*, 24 Eylül 1934.

“Habeş Ordusuna Giren Asuri Prensi”, *Ulus*, 8 Ağustos 1935.

“Habeş Ordusunda Muallim”, *Akşam*, 8 Ağustos 1935.

“Hakkâri'de Bir Hadise”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 13 Ağustos 1924.

“Hariçte”, *Akşam*, 29 Mart 1934.

“İrak Asurîleri”, *Milliyet*, 20 Şubat 1934.

“İrak Asurileri”, *Milliyet*, 24 Kânunuevvel (Aralık) 1933.

“İrakta Asurî Ekalliyeti”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 17 Birincikanun (Aralık) 1932.

“İraktaki Asurilerin Katliamı Meselesi”, *Cumhuriyet*, 24 Ağustos 1933.

“İraktaki Harp”, *Cumhuriyet*, 11 Ağustos 1933.

“İraktaki Katliam Asurîlerin Vaziyeti Hakkında Haberler Geliyor”, *Vakit*, 21 Ağustos 1933.

“İşkân Edilecek Asuriler”, *Milliyet*, 12 Kânunuevvel (Aralık) 1933.

“Milletler Cemiyetinden Tetkik Edilen Muhtelif Mes’eleler”, *Milliyet*, 30 Eylül 1934.

“Musul Petroller”, *Milliyet*, 3 İkincikânun (Ocak) 1935.

“Nasturiler Suriyede mi İşkân edilecek?”, *Akşam*, 31 Ağustos 1934.

Kitap ve Makaleler

Akgül, Suat, *Musul Sorunu ve Nasturi İsyanı*, Berikan Yayınları, Ankara 2001.

Akyüz, Yahya, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922*, Türk Tarih Kurumu, 2. Basım, Ankara 1988.

Albayrak, Kadir, "Nestûrîlik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 33/15-17, TDV Yayınları, İstanbul 2007.

Andersson, Stefan, *Asurlar*, çev. Erol Sever, Kaynak Yayınları, İstanbul 1992.

Anzerlioğlu, Yonca, *Nasturiler*, Tamga Yayıncılık, Ankara 2000.

Ariel Vargas, *Jilu Assyrian orphans breaking stones for the Persian Road* (Jilu Aşireti’ne mensup kadın ve çocuklar İran yolu için taş kırıyor) (Fotoğraf, 1918). Wikimedia Commons, Erişim 4 Ocak 2023. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Jilu_Assyrian_orphans_breaking_stones_for_the_Persian_Road.jpg

Arvas, Tarık Ziya, *Hakkârî’de Hristiyan Bir Topluluk Nasturiler (1836-1936)*, Hâkim Yayınları, Ankara 2015.

Asia, Isaac E, *British Policy In Assyrian Settlementi*, y.y., 2009. <http://www.aina.org/books/bpinas.pdf>

Atiya, Aziz. S, *Doğu Hıristiyanlığı Tarihi*, çev. Nurettin Hiçyılmaz, Doz Yayınları, İstanbul 2005.

Ayabakan, Levent, “Kürt-Nasturi İlişkileri ve Ağa Petros’un “Özerk Asuri Devleti Projesi” (1919-1923)”, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 1/1 (2015), s. 49-76.

Aydeyer, Caner, *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Bir İngiliz Politikası Olarak Asuriler*, Basılmamış Doktora Tezi, Hatay 2022.

Aydın, Mithat, "Misyonerlik Kısacında Nesturiler: Katolik, Ortodoks ve Protestan Misyonerlerin Nesturiler Arasındaki Faaliyetleri ve Bunun Siyasi Sonuçları", *Erdem*, 60 (2011), s. 1-30.

Bakuba Mülteci Kampı (Fotoğraf, 1920), The National Archives, Erişim 5 Ocak 2023, <https://blog.nationalarchives.gov.uk/britain-and-assyrian-refugees-after-the-first-world-war/>

Bayburt, Deniz, "Lozan Barış Konferansı ve Musul Meselesi Görüşmelerinde Nasturilerin Durumu", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 45 (Bahar 2010), s. 1-36.

Bedar, Paul - Yıldız, Hasan, *Kürdistan'da İngiliz Kampanyası ve O Gece Asur Yıkıldı*, Doz Yayınları, İstanbul 2014.

Benjamin, Yoab, "Assyrians in Middle America". *Journal of the Assyrian Academic Society*, (Eylül 2010), s. 18-46.

Bruineissen, Martin van, *Kürdistan Üzerine Yazılar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2019.

Bryce, James – Toynbee, Arnold., *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermenilere Yönelik Muamele 1915-1916*. çev. Ahmet Güner, 2 Cilt, Pencere Yayınları, İstanbul 2005.

Bulut, Faik, *Dar Üçgende Üç İsyân Kürdistan'da Etnik Çatışmalar*, Belge Yayınları, İstanbul 1992.

Çelik, Mehmet, *Ortadoğu Mozaiki Süryânîler-Nasturiler*, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elâzığ 1996.

Dalyan, Murat Gökhan, *19. Yüzyıl'da Nasturiler (İdari Sosyal Yapı ve Siyasi İlişkileri)*, Basılmamış Doktora Tezi, Isparta 2009.

Danacıoğlu, Esra, "Hakkari'de bir Amerikalı", *Popüler Tarih*, 11 (Nisan 2001), s. 26-31.

Diñçel, Yusuf, *Nasturiler Misyonerler-İhanetler-İsyânlar*, Altınordu Yayınları, Ankara 2021.

Doğan, Cabir, "1843-1846 Nasturi Olayları ve Bedirhan Bey", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22 (Aralık 2010), s. 1-18.

Düstur, Üçüncü Tertip, Başvekâlet Müdevvenat Matbaası, Ankara 1931, 12/11-3.

Every, Edward, "Asurîler", çev. Sami Kılıç, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10/1 (2002), s. 97-106.

Husry, Khaldun S, "The Assyrian Affair of 1933 -I-", *International Journal of Middle East Studies*, 5/2 (3 Apr-Jun 1974), s. 161-176.

Husry, Khaldun S, "The Assyrian Affair of 1933 -II-", *International Journal of Middle East Studies*, 5/2 (3 Apr-Jun 1974), s. 344-360.

Kaymaz, İhsan Şerif, "Aldatılan Bir Halkın Trajedisi: Asurîler (Süryaniler)", *Akademik Ortadoğu*, 1/2 (2007), s. 109-135.

Kaymaz, İhsan Şerif, *Musul Sorunu Petrol ve Kürt Sorunları ile Bağlantılı Tarihsel ve Siyasal Bir İnceleme*, Otopsi Yayınları, İstanbul 2003.

Khosroeva, Anahit, "Assyrians in the Ottoman Empire and the Official Turkish Policy of Their Extermination, 1890s-1918", *Genocide in the Ottoman Empire, Armenians, Assyrians, and Greeks 1913-1923*, ed. George N. Shirinian, Berghahn Books, New York 2017.

Kodaman, Bayram, *Sultan II. Abdulhamid Devri Doğu Anadolu Politikası*, Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Ankara 1987.

Mar Şemun Benjamin (Fotoğraf 1900) Bain News Service, Library of Congress, Erişim 5 Ocak 2023.
<https://www.loc.gov/pictures/resource/ggbain.26663/>

Matfiyef, K. P. (Bar Mattay), *Asurlar ve Modern Çağda Asur Sorunu*, çev. Vahap Kelat, Kaynak Yayınları, İstanbul 1996.

Metin, Barış, "Urmiye ve Havalisinde Ermeni ve Nasturilerin Faaliyetleri (1917-1918)", *Gazi Akademik Bakış*, 4/7 (2010), s. 153-163.

Nasturilerin Paris Barış Konferansına Sundukları Harita (Fotoğraf, 1919), The World on the Map, Erişim 4 Ocak 2023.
<https://www.edmaps.com/html/assyria.html>

Öke, Mim Kemal, *Belgelerle Türk-İngiliz İlişkilerinde Musul ve Kürdistan Sorunu 1918-1926*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1992.

Öksüz, Hikmet, "Lozan'da Azınlıklar Meselesi", *Türk Yurdu*, 123 (Kasım 1987), s. 87-90.

Özdemir, Bülent, *Süryanilerin Dünü Bugünü 1. Dünya Savaşında Süryaniler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2009.

Pustu, Yunus, "Irak'ta Asuri/Nasturi Olayları ve Türkiye'ye Etkileri (1933)", *History Studies*, 15/3, Ağustos 2023, s. 563-584.

Rockwell, William Walker, *The Pitiful Plight of the Assyrian Christians in Persia and Kurdistan*, New York 1916.

Sonyel, Salahi R, *The Assyrians of Turkey Victims of Major Power Policy*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2001.

Surma Hanım, *Ninova'nın Yakarışı Doğu Asur Kilise Gelenekleri ve Patrik Mar Şemun'un Katli*, Avesta Yayınları, İstanbul 1996.

Şimşir, Bilal N., *Kürtçülük 1787-1923*, Bilgi Yayınları, Ankara 2007.

Tamur, Esra Danacıoğlu, "19. Yüzyılın İlk Yarısında Doğu Anadolu Asahel Grant ve Nasturi Misyonu", *Toplumsal Tarih*, 226 (Ekim 2012), s. 56-64.

Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar 1924-1938, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1972.

Varges, Ariel, *Jilu Assyrian orphans breaking stones for the Persian Road* (Jilu Aşireti'ne mensup kadın ve çocuklar İran yolu için taş kırıyor) (Fotoğraf, 1918). Wikimedia Commons, Erişim 4 Ocak 2023. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Jilu_Assyrian_orphans_breaking_stones_for_the_Persian_Road.jpg

Vartanov, Eliya, *Sibiryâ Sürgünü Asurilerin Anıları (1949-1956)*, çev. Hafize Topuzoğlu, Yaba Yayınları, İstanbul 2005.

Whiting, John D Group of Assyrian men (Habur'a iskân Edilen Nasturi Mültecilerden Bir Grup) (Fotoğraf, 1939), Wikimedia Commons. Erişim 4 Ocak 2023., https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Group_of_Assyrian_men.jpg

Yohannan, Abraham, *Mezopotamya'nın Kayıp Halkı Nasturiler*, çev. Meltem Deniz, ed. Cemal Yılmaz, Beybun Yayınları, Ankara 2006.

Yonan, Gabriele, *Asur Soykırımı Unutulan Bir Holocaust*, çev. Erol Sever, Pencere Yayınları, İstanbul 1999.

Extended Abstract

The Nestorians from Hakkâri, who met with the Ottoman administration after the conquest of Hakkâri in the early 16th century, continued their lives in the mentioned geography in the status of dhimmi within the framework of Islamic law as a non-Muslim subject of the Ottoman Empire during the period until the beginning of the 20th century. In this process, a significant part of the Nestorians of Hakkâri continued their lives as tribes in mountainous and rugged areas away from authority (Tiyari, Tuhup (Thuma), Jilo (Cilo), Baz, Dez (Dız), Tal (Tel) and Walto). Some Nestorians, on the other hand, continued their existence as reaya in the central areas of Hakkâri, without being tribal affiliation, intertwined with the Muslim people and feeling the state authority more than the tribes. It is a fact that some disagreements have arisen due to various reasons during the process. However, these were not ethnic and political issues, they were issues that occurred depending on daily events and resulted in peace in a short time. The activities of the British, French, Russian and American missionaries against the Nestorians, like other non-Muslim groups in Anatolia during the 19th century, caused this peace environment to gradually disappear. The reflections of the seeds of separation will show themselves in the first quarter of the 20th century.

World War I represents an important break in this respect for the Nestorians of Hakkâri. Although the Nestorians preferred to remain neutral in the first place after the beginning of the war, they took the side of Russia in the Entente block by getting their hopes of independence on April 17, 1915. After this decision, the Nestorians started to act as the reconnaissance arm of the Russian troops, and with the support they received from them, they launched attacks against the Muslims in the Hakkâri region. In the current situation, in the middle of 1915 after the withdrawal of Russia from some areas where she occupied, the Ottoman Empire started a military operation to suppress the rebellious Nestorians. In the meantime, when the expected support from Russia did not come, the Nestorians immigrated to the cities of Urmia and Salmas in Iran by using the Başkale route from Hakkâri in the middle of 1915. Also a second breakpoint for the Nestorians, who continued their harassment against the Muslim people with the support they received from the Russian troops, was the revolution in Russia in October 1917. After the withdrawal of the Russian troops from Iran after the revolution, the Nestorians continued their existence as a significant power in Urmiye and Salmas regions for a while, thanks to the weapons left by the Russians. However, this situation did not last long for the Nestorians who were left without a protector. In the ongoing process, the Nestorians from Hakkari and Urmia would come under the control of the British and would begin to act in their interests.

The murder of Patriarch Mar Şemun Benjamin on March 16, 1918, who was both the religious and political leader of the Nestorians, by the Shikak tribe leader İsmail Şimko, was one of the important incidents that shook the position of the Nestorians in Iran. Nestorians had to leave Urmia and Salmas in July 1918, when the Ottoman troops started a military operation against Salmas and Urmia shortly after this incident. In the meantime, it is seen that the Nestorians from Urmia also joined the migration caravan. The first stop on the escape route is Hamedan, which is also connected to Iran. However, this place has not been a permanent settlement for the Nestorians. Nestorians, who had to fight hunger and epidemic diseases and suffered significant losses, migrated to Baghdad, Iraq, which was under British control at that time, in August-September of the same year, and were settled in the Bakuba Refugee Camp established for them. After that to establish an independent Assyrian state that would include Hakkâri became the foremost aim of the Nestorians' agenda. In this way, they dreamed of returning to their old homeland, Hakkâri. For this purpose, Nestorian groups fought politically during the peace negotiations that took place in the international arena after the First World War. However, no serious results could be obtained from these attempts. Nestorians did not hesitate to take military initiatives with the approval of the British in line with the aforementioned purpose. The Hakkâri Operation, which was carried out under the leadership of Ağa Petros at the end of 1920, is the most important initiative carried out in this direction. However, this attempt did not yield any results.

The dreams of the Nestorians about having a homeland and being settled here in line with the British promises continued until the early 1930s. In this process, the Nestorians actively served against the Kurdish tribes within the body of the Levi Units in the British army. In the meantime, the Nestorians' outbursts, who acted inside the Levi Units, with the support they received from the British, against the Arabs and Kurds in the Iraq geography led to the emergence of reactions against them. In this situation, the end of the British mandate in Iraq on May 30, 1932, without keeping the promises of an independent state made for them, caused a significant disappointment and anger on the Nestorians. In the ongoing process, under the leadership of the League of Nations, studies have been started for the collective resettlement of Nestorians in Iraq, in the surrounding countries and in various areas in distant continents. However, no positive results were obtained from any of the attempts made. As a result, the Nestorians, who were in the Entente Bloc and had to leave their hometown Hakkâri with their hopes of independence, dispersed to various areas within Iraq after nearly twenty years without achieving their goals and after suffering significant losses. In this study, the

migration processes of the Nestorians of Hakkâri during the period from the beginning of the First World War (1915) to 1936 were tried to be discussed collectively through archival documents, newspaper reports of the period and copyrighted works.